

Lidija Bakota*

Specizmi u hrvatskom jeziku**

SAŽETAK

U konstruiranju slike svijeta uporabom jezičnih konstrukata čovjek nerijetko (ne)opravdano pojednostavljuje i generalizira sheme koje ne odgovaraju stvarnim činjenicama (Bertoša 1999: 65). Čovjekova percepcija životinja i životinjskog stoga je često polarizirana; životinje su u govornikovoј svijesti pozitivne ili negativne, korisne ili nekorisne, pametne ili glupe. Čovjekova antropocentrična i specistička slika svijeta ogleda se u zloupotrebljavanju jezika uporabom jezičnih konstrukata koji se referiraju na životinje i životinjsko. U radu će se semantički opisati specizmi u hrvatskom jeziku u kojima je potvrđen istovjetan lingvistički i sociolingvistički obrazac: pučističkim rječnikom, tj. uporabom jezičnih konstrukata koji se referiraju na životinje i životinjsko, čovjek dopušta da interesi njegove vlastite vrste prevladavaju nad interesima pripadnika drugih vrsta. U radu se navode moguća nespecistička definiranja značenja riječi za biološke funkcije začeca, trudnoće, rađanja, smrti i mrtva tijela u izrazima koji se odnose na čovjeka i životinju.

Ključne riječi: bioetika, hrvatski jezik, specizam, zoolingvistika.

UVOD

Filozof Jeremy Bentham (Singer, 2003, str. 43) isticao je da je sposobnost za patnju vitalna karakteristika koja svakom biću daje pravo na jednako uvažavanje interesa. Sa (socio)lingvističkog gledišta sposobnost čovjeka da svoju misao izrazi apstraktnim sustavom znakova kakav je jezik smatra se važnom odrednicom u razdvajanju ljudi od ne-ljudi. Vidović Bolt (2011, str. 21) navodi da je zbog svoje biološke predispozicije upotrebe jezika kao apstraktnog sustava znakova čovjek u prednosti nad životinjama, što ih svrstava u neprivilegirani položaj. Čovjek svoje mišljenje može

* *Adresa za korespondenciju:* Lidija Bakota, Odjel za kroatistiku, Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Cara Hadrijana 10, PP 330, 31000 Osijek, Hrvatska. E-pošta: lbakota@foozos.hr.

** O specizmima u hrvatskom jeziku u kontekstu bioetičke misli autorica je govorila na 4. osječkim danima bioetike, znanstvenom skupu održanom u Osijeku 8. i 9. studenoga 2021. godine na Fakultetu za odgojne i obrazovne znanosti Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku. Ovdje su specizmi u hrvatskom jeziku prvi put jezikoslovno opisani iz konteksta zoolingvistike i leksikografije.

izraziti riječima, dok je ta mogućnost životinji uskraćena. „Odsutnost apstraktne spoznaje u životinja, njihova nemogućnost baratanja pojmovima, dovela je čovjeka zapadne hemisfere do pogrešnoga uvjerenja u vlastitu posebnost“ (Zagorac, 2018, str. 123). Antropocentrična slika svijeta u kojem čovjek interese vlastite vrste stavlja ispred interesa pripadnika drugih vrsta izvanjezična je i jezična stvarnost. Svojim djelovanjem i uporabom jezika čovjek se stavlja u privilegirani položaj u odnosu na pripadnike drugih vrsta, što nas dovodi do pojma specizma (engl. *speciesism*, *specism*, od *species*; hrv. *vrstizam*, od *vrsta*). Neologizam specizam predložio je Richard Rydel 1970. godine (Dunayer, 2009) u djelu *Speciesism* u kojem je ukazao na činjenicu da specisti povlače oštru moralnu razliku između ljudi i svih ostalih životinja. Peter Singer (1975., hrv. prev. 1998, str. 6) u knjizi *Oslobođenje životinja* daje veliku pozornost konceptu specizma, navodeći također da je sposobnost za patnju dovoljan uvjet za to da kažemo da neko biće ima interese. U knjizi *Praktična etika* Singer (1979., hrv. prev. 2003, str. 43) govori o temeljnom načelu jednakog uvažavanja interesa na kojemu počiva jednakost svih ljudskih bića: „...to načelo implicira da naša briga za druge ne treba ovisiti o tome kakvi su oni ili koje sposobnosti imaju [...] činjenica da neka bića nisu pripadnici naše vrste ne daje pravo da ih iskorištavamo [...], činjenica da su druge životinje manje inteligentne od nas ne znači da se njihovi interesi smiju zanemariti“. Tom Regan (prema Dunayer, 2009, str. 31) specizam definira kao davanje „privilegiranog moralnog statusa“ svim ljudima i nikome od ne-ljudi odnosno kao „pridavanje veće težine interesima ljudskih bića samo stoga što su ljudi.“ Joan Dunayer (2009, str. 34) specizam definira kao propust da se „s obzirom na pripadnost vrsti ili karakteristike tipične za neku vrstu, bilo kojem svjesnom biću prida jednak obzir i poštovanje.“ Definirajući specizam kao stav da je opravdano biti skloniji nekim bićima samo na osnovi toga što su članovi vrste *Homo sapiens*, Peter Singer (2003) navodi da se ta pristranost ogleda, između ostaloga, i u jezičnim konstruktima: upotrebom općenitog, deskriptivnog izraza **meso**, koji je izvorno označavao svaku krutu hranu, a ne nužno životinjsko meso, izbjegavamo suočavanje s činjenicom da je ono što jedemo zapravo životinjsko tkivo (Singer, 1998, str. 81). Nadalje, Singer (1998, str. 105) upozorava i da se biološka sposobnost rađanja, koja je istovjetna i čovjeku i životinji, jezično drukčije imenuje: kada je krmača spremna za porod, onda je preseljavaju u **prasiliste** što znači da se ljudi **rađaju**, a svinje se **prase**. Joan Dunayer (2009), polazeći od filozofske misli Jamesa Rachelsa o ljudskoj jezičnoj sposobnosti prema kojoj čovjek nadmašuje sve ostale životinje, navodi primjere specističkog rječnika kojim se promiče jezična nejednakost s obzirom na pripadnost vrsti. Sintagma **biomedicinska istraživanja**, kojom se ukazuje na provođenje pokusa nad životinjama, specistička je jer izraz ne upućuje na medicinu (prevenciju, dijagnosticiranje, tretiranje, zbrinjavanje i liječenje tjelesnih ili duševnih bolesti ili ozljeda (Hrvatski jezični portal, 2023)) ni na život (bios). Iza izraza **biomedicinska**

istraživanja zapravo se krije patnja i usmrćivanje ne-ljudi. Prema Dunayer (2009) pogrešna je i jezična konstrukcija **istraživanje na životinjama** jer ona s moralnog gledišta također nije usmjerena na pružanje pomoći ne-ljudima. Autorica predlaže da se štetni pokusi nad životinjama zamijene najpreciznijim izrazom **vivisekcija** (*anat.* seciranje živog životinjskog organizma radi znanstvenog istraživanja (Hrvatski jezični portal, 2023)) Dunayer (2009) upozorava i na mnoge druge specizme u jeziku poput: **muzna krava, farmska životinja, lovna životinja, kokoši nesilice, životinje za uzgoj** u čijim se sintagmama odražava najstariji i najokrutniji oblik iskorištavanja – na upotrebu i zloupotrebu životinja i njihovih potomaka uzgojenih za hranu. U navedenim se jezičnim konstruktima legitimizira eksploatacija ne-ljudi.

U konstruiranju slike svijeta uporabom jezičnih konstrukata čovjek nerijetko (ne) opravdano pojednostavljuje i generalizira sheme koje ne odgovaraju stvarnim činjenicama (Bertoša, 1999, str. 65). Uporabom jezičnih konstrukata, koji u govornikovoj svijesti mogu biti pozitivni ili negativni, odražava se čovjekova percepcija životinja koja je često krajnje polarizirana – životinje su ili korisne ili nekorisne, ili dobre ili zle, ili pametne ili glupe. Takve stereotipne predodžbe o životinjama potvrđene su u mnogim europskim jezicima i kulturama. Vidović Bolt (2002) navodi da među frazemima s nazivom životinje posebno mjesto zauzimaju oni koji se odnose na čovjekov intelekt i u različitim se jezicima ostvaruju po istim ili vrlo sličnim modelima. U hrvatskome jeziku frazeološke sastavnice s leksemima bik, guska, kokoš, konj, koza, magarac, magare, tele, telac i vol uglavnom u svojem prenesenom značenju upućuju na glupu osobu odnosno na čovjekove ograničene intelektualne sposobnosti (Bunk – Opašić, 2010; Vidović Bolt, 2002). Frazemom *gledati (buljiti, blenuti) u koga, u što kao tele u šarena (nova) vrata* upućuje se na osobu koja začuđeno bulji u nešto bez ikakva razumijevanja, a frazemom *biti glup kao tele* opisuje se umno ograničena osoba. „Isto se obilježje prenosi i na opis osmijeha i pogleda identične konotacije (teleći osmijeh, teleći pogled)“ (Vidović Bolt, 2007, str. 407). Leksem koza u svom je prenesenom značenju pejorativno obilježen jer se njima opisuje glupa ženska osoba. U hrvatskom se jeziku frazemom *nisu (komu) sve koze na broju* upućuje na osobu ograničenih intelektualnih sposobnosti (Vidović Bolt, 2007, str. 409). Istu konotaciju imaju i frazemi sa somatskom sastavnicom glava/mozak (pileća glava, kokošji mozak, pileći mozak), a koje se referiraju na osobu lišenu sposobnosti zaključivanja, skromnih umnih sposobnosti, ograničenog intelekta (Vidović Bolt, 2007, 2011). Među frazemima sa zoonimskom sastavnicom potvrđeni su i oni koji se odnose na čovjekov fizički izgled i karakterne osobine. U hrvatskom jezično-kulturnom kontekstu svinja je konotacijom osobito negativno obilježena životinja: u prenesenom značenju riječ je o pejorativu koji označava prljavog neurednog čovjeka, karakterno niskih moralnih vrijednosti (Bunk – Opašić, 2010; Ljubičić, 1994; Vidović Bolt, 2007). Ivana Vidović Bolt (2007, str. 414) ističe:

„Svinja u raznim kulturama nosi primat najdiskriminiranije i od domaćih životinja zasigurno najprljavije i najproždrljivije. Ta se obilježja potvrđuju i u frazemima koji se rabe u opisu prljave osobe: *prljav kao prase, prljav kao prasac i prljav kao svinja*, kao i u onima kojima se opisuju osobe neumjerene u jelu i piću: *jesti (žderati) kao svinja, najesti se (nažderati se) kao svinja, jesti kao prase, najesti se kao prase, jesti (žderati) kao prasac, najesti se (nažderati se) kao prasac, napiti se (opiti se, naroljati se, nakresati se) kao svinja, pijan kao svinja*. Ovi frazemi uključuju i nepristojno ponašanje za stolom, prežderavanje te prekomijerno ispijanje alkoholnih pića“. Frazeološki animalistički izrazi mogu biti i stereotipno rodno obilježeni; s imeničkom komponentom u muškom rodu najčešće imaju pozitivnu konotaciju (*stari lisac*) dok su frazemi s imeničkom komponentom u ženskom rodu češće negativno obilježeni (*stara lisica*) (Vojvodić, 2012); ženska debela osoba uspoređuje se s kravom odnosno njezinom veličinom (*debela kao krava*) (Vidović Bolt, 2007). Za brbljava čovjeka sklona ogovaranju kaže se da *ima jezik kao krava rep* što je, prema mišljenju Vidović Bolt (2007), svakako jedan od najslikovitijih frazema. „Duljina kravina repa signal je za brbljava čovjeka sklona ogovaranju“ (Vidović Bolt, 2007: 406). Bunk i Opašić (2010) navode da je u pozadini frazema riječ o osobi koja nije samo brbljava nego je i sklona ogovaranju. U jezičnoj svijesti govornika hrvatskog jezika konotativno pozitivno obilježeni animalistički leksemi održavaju suživot čovjeka sa životinjom od koje čovjek ima korist. „U hrvatskoj kulturi bik je simbol snage, odlučnosti, borbena duha i rasplodnosti“ (Vidović Bolt, 2007, str. 404). Krava je simbol plodnosti. „Njezino mlijeko simbolizira hranjenje i održavanje ljudi na životu pa se stoga smatra hraniteljicom“ (Vidović Bolt, 2007, str. 405). Tele je simbol pokornosti, nezrelosti i naivnosti. Marljivost se pripisuje mravima, crvima, krticama i pčelama: *marljiv (radin, vrijedan) kao mrav, marljiv (radin, vrijedan) kao crv (crvić), marljiv (radin, vrijedan) kao krtica, marljiva (radina, vrijedna) kao pčela (pčelica)*. Bunk i Opašić (2010) kažu da je riječ o životinjama koje su poznate po svojoj radišnosti pa su ovi frazemi konkretno motivirani stvarnim ponašanjem spomenutih životinja. Psa u hrvatskoj zoonimskoj frazeologiji odlikuju i pozitivne i negativne osobine, i to one koje su mu doista svojstvene (npr. vjernost: biti *vjeran kao pas*), kao i one osobine koje su mu neopravdano pripisane (npr. lažljivost, ljubomora, ljutnja: biti *lažljiv kao pas*, biti *ljubomorani kao pas (pseto)*, biti *ljuti kao pas (pseto)*). Umorna, iscrpljena čovjeka uspoređuje se sa psom jer umoran pas glasno dahće i duboko, teško diše. Osoba iscrpljena od dugotrajnoga napora u hrvatskome se jeziku uspoređuje sa psom i mačkom: *umoran kao pas (pseto), izgledati (osjećati se) kao prebijena mačka* (Bunk – Opašić, 2010). Čovjek, nadalje, može biti *osamljen kao pas* ili *mačka*, biti *sami kao pas*, biti *bez kućeta i maćeta*, nemati *ni kućeta ni maćeta* (Bunk – Opašić, 2010). Za osobu lišenu slobode kaže se da *živi kao pas na lancu*, a za osobu koja je slobodna, nesputana nakon vremena u kojem joj je ta sloboda nedostajala, može se reći da je

kao *pas pušten s lanca* (Bunk – Opašić 2010). Frazemi sa zoonimskom sastavnicom zec također su pozitivno i negativno određeni. Barčot (2013, str. 189) navodi da se čovjekova okretnost i brzina ogleđa u frazemu *biti brz kao zec*, budući da je sama brzina zeca posebno izražena prilikom penjanja uza strminu brijega ili brda s obzirom na to da za to ima fizičke predispozicije: kratke prednje noge i stražnje duge koje mu otežavaju spuštanje nizbrdo.

Spomenimo i da su mnogi stereotipi o životinjama potvrđeni u basnama i pričama o životinjama (u smislu prikaza njihovih fizičkih, intelektualnih, moralnih, emocionalnih i odnosnih - interpersonalnih odlika) (Bakota, Bakota i Majdenić, 2018; Bertoša, 1999). Životinje su u književnosti, kao i u izvanjezičnoj stvarnosti, krajnje polarizirane: one su ili pametne ili glupe, ili korisne ili štetne, ili dobre ili zle. „U raspodjeli pozitivnih i negativnih stereotipnih obilježja ističe se još jedna zanimljiva pojava: stare životinje uvijek su opisane pozitivno i to uglavnom u intelektualnim sposobnostima – kao mudre i pametne. Čak i one koje su proglašene izuzetno glupim i nerazumnima u starosti dobivaju attribute mudrosti“ (Bertoša, 1999, str. 73). Ptice se često pojavljuju u bajkama i u narativnim pjesmama gdje razgovaraju s ljudima, a ovi ih razumijevaju (Anguševa i Dimitrova; 2012, Grossel, 2012). Ptice su često mistificirane, glasnice su smrti ili kakvih loših slutnji (gavran, sova, pelikan) ili se pojavljuju u ulozi proročkih ptica (npr. orao) (Grossel, 2012). One mogu biti i vjesnici ili simboli ljubavi, npr. grlica je metafora bezazlenosti i ljepote (Bratulić, 2012, str. 1037), a slavuj je savršeni uglađeni ljubavnik (Grossel, 2012, str. 273).

Čovjekov suživot uz i sa životinjama određen je izvanjezično i jezično. Izvanjezično, zagovornici kulturne zoologije i prava životinja proučavaju, između ostaloga, povijest i kulturu konzumiranja životinja u prehrani, zakonsko reguliranje lova, proizvodnju mesa, obradu, trgovinu i upotrebu životinjske kože, vune, krzna u cilju sprječavanja različitih oblika iskorištavanja životinja (Degrazia, 2004; Altar i sur., 2007; Dunayer, 2009, Visković, 2009). Jezično, specisti čovjeka smatraju superiornim bićem kojemu je biološki dana sposobnost simboličke upotrebe jezika u kojoj su potvrđeni stereotipni iskazi koji se referiraju na životinje i životinjsko. Budući da „jezik čovjeku nije apriorno dan i budući da je jedino čovjek njegov tvorac i korisnik, sve su karakteristike jezika oblikovane prema njegovim potrebama i željama, a one ne moraju uvijek biti dobronamjerne“ (Bertoša, 1999, str. 66). U kontekstu proučavanja specizama u jeziku u nastavku rada analizirat će se specistički izrazi potvrđeni u jednojezičnim općeporabnim i enciklopedijskim rječnicima hrvatskoga jezika.

Leksikografski opis zoonima – pregled relevantne literature

Leksički sustav bilo kojeg jezika čini nepregledan i neizbrojiv niz leksičkih jedinica koje se nalaze u paradigmatiskim i sintagmatskim odnosima i koje se nikada ne mogu posve popisati i opisati. Riječ je o jezičnom sustavu koji je otvoren budući da se, kako navodi Petrović (1997, str. 241), značenjski odnosi među leksemima u sustavu neprekidno mijenjaju: „pojedini leksemi nestaju, novi ih potiskuju i dolaze umjesto njih“. Budući da je riječ o zaista opsežnom broju radova koji se bave leksičkim jedinicama i značenjskim odnosima među njima, u ovom je radu nemoguće dati sustavniji pregled znanstvenih istraživanja. U nastavu rada ukazat će se, ipak, na dio istraživanja leksičke građe u hrvatskim jednojezičnim rječnicima kako bi se dobio uvid u problematiku istraživanja složenih značenjskih odnosa među leksičkim jedinicama koje se referiraju na životinje i životinjsko.

Odnos nadređenica i podređenica kao paradigmatiskog odnosa među leksemima u leksičko-semantičkom sustavu, koji je usko povezan s jezičnim univerzalijama polisemijom, sinonimijom i antonimijom, razmatra Bernardina Petrović (1997) na primjeru zoonima *lav* u općim jednojezičnim rječnicima engleskoga, njemačkoga, francuskoga, talijanskoga i hrvatskoga jezika. Autorica na temelju analize rječničkog članka u jednojezičnim rječnicima zaključuje kako hijerarhija među leksičkim jedinicama nije iskorištena jer zoonimi nisu opisani prema ujednačenim kriterijima. „Zoonimi bi se u općim rječnicima trebali prikazivati hijerarhijski, barem na onoj općoj razini razumljivoj prosječnomu čitatelju...“ (Petrović, 1997, str. 248). Maslina Ljubičić (1993, str. 246) ističe kako leksikografske definicije nazivlja životinja u rječnicima manjega opsega nisu toliko upitne budući da takvi rječnici prema svojoj temeljnoj namjeni donose najosnovnije podatke bez detaljnijeg opisa, no „sekundarna značenja zoonima lakše nam izmiču baš zbog toga što nedostaje čvrsto uporište. Izdvajanjem osobina koje nam se čine karakterističnima, na osnovi neke sličnosti životinje, se često dovode u vezu s ljudima, s pojedinim predmetima ili pojavama. Tako nastaju brojne usporedbe, metafore, metonimijski pomaci značenja“. Autorica zaključuje kako su brojna konotativna značenja zoonima fiksirana u frazemima nezaobilazan dio građe općih rječnika te da bi im u jednojezičnom rječniku trebalo posvetiti znatno veću pozornost (Ljubičić, 1993, str. 251). Na temelju bogate zoonimske građe ekscerpirane iz korpusa hrvatskoglagoljskih tekstova za *Rječnik crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije* te iz nekoliko zborničkih tekstova autorice Šimić i Zaradija Kiš (2017) na semantičkoj razini analiziraju zoonime u analiziranoj građi ukazujući i na njihove etimološke specifičnosti i kulturološko značenje. Na temelju bogate građe autorice zaključuju „da je najveći broj leksema slavenskoga porijekla, dok je manji broj posuđenica, odnosno grecizama i romanizama. Najveći broj zoonima posvjedočen je u biblijskim tekstovima, dok je znatno manje leksema koji se pojavljuju samo u nebiblijskim tekstovima“ (Šimić i Zaradija Kiš, 2017,

str. 129). Dobiveni rezultati istraživanja vrijedan su doprinos za izradu povijesnog rječnika životinjskoga nazivlja u hrvatskom jeziku. U knjizi *Lingvokulturologija i zoonimska frazeologija* autorica Branka Barčot (2017) znanstveni interes usmjerava na zoonimsku frazeologiju u kontekstu lingvokulturologije. U kontekstu ovoga rada posebice ističemo dio knjige naslovljen *Trojezični rječnik asocijacija: divlje životinje*. Rječnik je trojezičan s nazivima hrvatskih, ruskih i njemačkih zoonima. U radu *Formule za tabuiranje u hrvatskom jeziku* Anić (1994) iznosi leksikografska iskustva proizišla na radu *Rječnika hrvatskoga jezika* analizirajući formule za tabuiranje u hrvatskom jeziku od kojih ćemo, za potrebe ovoga rada, spomenuti one koje se odnose na smrt (kao pojam 'prestanak života'). „Doživljavanje krajnjih stanja u oprekama semema i bez formativa (život – smrt, zdravlje – bolest, pristojno – nepristojno) u skladu je s općom sklonošću jezika k oprekama (svršeno – nesvršeno, opće – pojedinačno, izbrojivo – neizbrojivo)“ (Anić, 1994, str. 203). Autor nudi i svojevrsno leksikografsko objašnjenje za tabuirane forme izražavanja: „Kad se ovako oduzmu jeziku (leksiku) mogućnosti da izravno imenuje, onda kuca čas i da se onaj koji radi na rječničkom materijalu zapita o granicama svojih mogućnosti kao leksikografa i da ih potraži na planu frazeologije kao manje ovisne o značenju“ (Anić, 1994, str. 204).

Proučavanje teorijske strane frazeologije potaknulo je istraživače i na sastavljanje frazeoloških rječnika, i to jednojezičnih i višejezičnih koji popisuju frazeološki fond suvremenoga hrvatskog standardnog jezika, ali i pojedinih govora.¹ *Hrvatski frazeološki rječnik* prvi je hrvatski jednojezični frazeološki rječnik autora Antice Menac, Željke Fink-Arsovski i Radomira Venturina (2003)². Kako navode sastavljači rječnika, korpus čine najfrekventniji frazemi hrvatskoga jezika, obrađeni leksikografski i frazeološki dosljedno, koji imaju široku uporabu u govoru, dok u rječnik nisu uvršteni grubo vulgarni frazemi te zastarjeli i uzvišeno intonirani frazemi, nerazumljivi i strani suvremenom govorniku. *Frazeološki rječnik hrvatskog jezika* (Filipović Petrović i Parizoska, 2022)³ mrežni je rječnik koji sadržava 513 frazema koji se često upotrebljavaju u suvremenome hrvatskom jeziku.

¹ Pregled bibliografskih jedinica o hrvatskoj frazeologiji, pa time i onoj zoonimskoj, dan je u *Bibliografiji hrvatske frazeologije. Frazeobibliografski rječnik* (Fink Arsovski, Kovačević i Hrnjak, 2017).

² Novo izdanje rječnika izišlo je 2014. godine.

³ Frazeološki rječnik, https://frazeoloski-rjecnik.eu/wp-content/uploads/2022/11/Frazeoloski-rjecnik_Predgovori-upute-1.pdf.

SPECIZMI U HRVATSKOM JEZIKU

Metodologija

Kada govorimo o specizmima u jeziku, kao i u svakom od različitih njegovih pojava oblika iskorištavanja životinja, obrazac je istovjetan: specističkim rječnikom čovjek dopušta da interesi njegove vlastite vrste prevladavaju nad interesima pripadnika drugih vrsta. U radu se ukazuje na pojavu specizama pri definiranju značenja riječi u hrvatskim jednojezičnim rječnicima, općim i enciklopedijskim, te se ukazuje na moguće nespecističko definiranje značenja riječi koje se referiraju na čovjeka i životinju.

Rječničke natuknice koje su u radu predmetom analize razvrstane su u tri semantička polja: 1. nazivi za biološke funkcije začeća, trudnoće i rađanja; 2. nazivi za smrt i mrtva tijela; 3. nazivi za životinje. Slijedeći Leachovu primarnu binarnu klasifikaciju životinja na 1. životinje koje su pripitomljene, čovjeku bliske i s kojima se identificira i na 2. divlje životinje s kojima čovjek ne nalazi bilo kakve sličnosti i prema kojima ima neprijateljski stav (Leach, 1964, prema Prodanović Stankić, 2008, str. 17), u radu su leksikografsko-semantičkom analizom obuhvaćene leksičke jedinice kojima se imenuju domesticirane životinje (papkari i perad), koje su, dakle, pripitomljene, bliske čovjeku, uzgojene za prehranu ili mu služe kao radna snaga. Analizom nisu obuhvaćene divlje životinje (koje nisu pripitomljene, ali su jestive i čovjek ih lovi u određeno doba godine (divljač) te pripitomljene životinje koje čovjek lovi jer predstavljaju opasnost za pripitomljene životinje, koje ne jede (zvijeri) i nad kojima čovjek najčešće nema kontrolu) te kućni ljubimci (psi i mačke, skupina životinja s kojom čovjek ostvaruje najdublji emocionalni kontakt dijeleći neposredan prostor življenja i koje na hrvatskom sociokulturnom prostoru ni u kom slučaju ne jede).

U radu je ukupno analizirano 70 rječničkih natuknica, i to:

- **32 riječi** koje označavaju **biološke funkcije začeća, trudnoće i rađanja** (*trudnoća, bremenitost, gravidnost, trudnica, noseća, skotnost, skotna, steonost, stélnost, stèona, stélna ždrebost, ždrebna, bređa, suprasna, zečna, roditi, poroditi, porod, porodilja, okotiti (se), ojanjiti (se), teliti se, oteliti (što, se), prasiti (se), oprasiti (se), jariti, ojariti, ojariti (se), ždrijebiti se, dojka, vime*)

- **15 riječi** koje označavaju **smrt i mrtva tijela** (*umrijeti, preminuti, uginuti, crknuti, krepati, lipsati, leš, mrtvac, pokojnik, truplo, crkotina, kadaver, lešina, mrcina, strvina*)

- **23 riječi** koje označavaju **životinje** (*kljusina, konj, kobila, koza, krmak, krmača, marva, mazga, ovca, prasac, prase, stoka, svinja, tele, vol, ždrijebac, ždrebica, kokoš, guska, paun, paunica, pijetao, pjetlić*).

Leksička će se značenja u navedenim semantičkim poljima promatrati i opisivati u odnosu na ljude i ne-ljude (životinju). Istraživanje leksikografske građe pokazat će prisutnost specizama u leksikografskim opisima s obzirom na pripadnost vrsti (čovjek/životinja), stereotipne predodžbe o životinjama te pogrdnice i pejorative kao nositelje konotativna značenja zoosema. U radu se neće provoditi sociolingvistička uporabna analiza leksema među govornicima hrvatskoga jezika jer bi ona premašila opseg ovoga rada.

Deskriptivna analiza rječničkih natuknica provedena je na temelju uvida u rječnički korpus četiriju rječnika, jednog povijesnog i triju suvremenih. *Rječnik hrvatskog ili srpskog jezika* u izdanju Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti (izlazio je u razdoblju od 1880. do 1976. godine, poznat i kao *Akademijin rječnik*), povijesni je rječnik koji pruža dijakronijski pogled na rječničko blago hrvatskog jezika iz starijih hrvatskih rječnika, iz književnih i drugih djela pisanih hrvatskim jezikom tijekom stoljeća hrvatske književnosti i uopće pismenosti sve do svega nekoliko djela iz 19. stoljeća. Osim što je povijesni rječnik, *Akademijin je rječnik* djelomice i dijalektološki, onomastički, terminološki, akcentološki, rječnik tuđica i posuđenica, sinonima, frazeologizama... Od suvremenih hrvatskih jednojezičnih rječnika zoonimska je građa crpljena iz internetske rječničke baze *Hrvatski jezični portal, Hrvatskog enciklopedijskog rječnika* (2003) i *Velikog rječnika hrvatskoga standardnog jezika* (2015). Iako je namjera rada dati uvid u leksikografsko-semantički opis leksičkih jedinica u kojima se potvrđuju specizmi u suvremenom hrvatskom jeziku, referiranjem na leksikografsku građu iz *Akademijina rječnika* pokazat će se je li antropocentrična slika svijeta u leksikografskim definicijama nasljeđe izvan(jezične) prošlosti ili je produkt naše suvremenosti.

ANALIZA PRIKUPLJENA KORPUSA SPECIZAMA U HRVATSKIM RJEČNICIMA

Nazivi za biološke funkcije začeca, trudnoće i rađanja

U semantičkom polju *nazivi za biološke funkcije začeca, trudnoće i rađanja* analizirane su ukupno 32 rječničke natuknice (*trudnoća, bremenitost, gravidnost, trudnica, noseća, skotnost, skotna, steonost, stēlnost, stēona, stēlna ždrebnoš, ždrebnost, bređa, suprasna, zečna, roditi, poroditi, porod, porodilja, okotiti (se), ojanjiti (se), teliti se, oteliti (što, se), prasiti (se), oprasiti (se), jariti, ojariti, ojariti (se), ždrijebiti se, dojka, vime*). Analiza je rječničke natuknice usmjerena na opis značenja s obzirom na pripadnost vrsti (ljudi/ ne-ljudi, tj. životinje), kako bi se potvrdili (ne)specizmi u leksikografskim opisima leksičkih jedinica.

Izraz **trudnoća** u značenju „stanje ženske osobe koja je trudna“; „stanje žene koja u sebi nosi novo biće; počinje oplodnjom (začecem) tijekom ovulacije, a završava porodom“ (HE)⁴ definira se izrazima **trudnoća**, **bremenitost** i **gravidnost** te se odnosi na ženu pripadnicu vrste *Homo sapiens*, osim u *Akademijinu rječniku* u kojem se leksem *bremenitost* odnosi na trudnu, bremenitu ženu i na životinju:

trudnôća a) *svojstvo ili stanje one, koja je trudna... U novijim rječnicima počevši od Stulića, u Šulekovu nem.-hrv. i u Ivekovićevu. Ispor. u ovom rječniku s. v. bređina.* (ARJ,⁵ dio 18., str. 807)

term. 1. stanje ženske osobe koja je trudna; drugo stanje, bremenitost [lažna trudnoća; prekid trudnoće; u 5. mjesecu trudnoće] 2. razdoblje od začeca do rođenja (HJP)⁶

1. stanje ženske osobe koja je trudna; drugo stanje, bremenitost 2. razdoblja od začeca do rođenja (HERJ, str. 1359)⁷

1. stanje žene koja je trudna, koja nosi dijete u utrobi [znakovi trudnoće; prava / lažna / prenesena trudnoća; prekid trudnoće; u petom mjesecu trudnoće]; 2. razdoblje od začetka do rođenja djeteta [dobro podnositi trudnoću] (VRJHSJ, str. 1585)⁸

bremènitôst a) *koji nosi breme, te mu je teško pod ním... o ženi bređoj... b) i o živinčetu... c) što je s kakvim dobrom vezano tako da za to dobro treba što činiti ili davati... d) težak kao breme* (ARJ, dio 1., str. 625-626).

stanje onoga koji je bremenit; razdoblje trudnoće (HJP, HERJ, str. 145)

1. svojstvo onoga što je bremenito [bremenitost voćke]... 3. stanje one koja je bremenita a. [bremenitost trudnice] – trudnoća; b. [bremenitost krave] – skotnost (VRJHSJ, str. 108)

gravídnôst⁹ stanje one koja je gravidna, usp. graviditet (HJP, HERJ, str. 402)

fiziol 1. stanje žene koja nosi biće, zametak ili plod, koja će roditi [Gospoda je s nevjericom odbacila svaku pomisao na gravidnost.] –

⁴ U radu se kratica HE odnosi se na *Hrvatska enciklopedija*.

⁵ Kratica ARJ u radu se odnosi na *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* u izdanju Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnost. Rječnik je poznat i kao *Akademijin rječnik*, a izlazio je u razdoblju od 1880. do 1976. godine. U zagradi se nakon kratice navodi broj toma i broj stranice.

⁶ Kratica HJP u radu se odnosi na rječničku natuknicu preuzetu s internetske rječničke baze *Hrvatski jezični portal*.

⁷ Kratica HERJ u radu se odnosi na rječničku natuknicu preuzetu iz *Hrvatskog enciklopedijskog rječnika* (2003). U zagradi se nakon kratice navodi broj stranice.

⁸ Kratica VRJHSJ u radu se odnosi na rječničku natuknicu preuzetu iz *Velikog rječnika hrvatskoga standardnog jezika*. (2015). (Ur.) Jojić, Lj. i sur. Zagreb: Školska knjiga. U zagradi se nakon kratice navodi broj stranice.

⁹ Riječ nije potvrđena u Akademijinu rječniku.

gestacija, trudnoća 2. stanje ženke sisavca koja nosi novo biće, zametak ili plod [*kalendari gonidbe u gravidnosti za krave i svinje; Gravidnost u životinja možemo utvrditi kliničkim i laboratorijskim metodama.*] – skotnost, graviditet (VRJHSJ, str. 360)

Trudna se ženska osoba naziva **trudnicom**, onom koja je **bremenita**, **noseća**, **gravidna**, ona koja je u **drugom stanju**:

trúdnica a) *težakiña, koja radi težački, ratarski posao; radnica. U rječniku Belinu i u Stulijevu.* b) *žena ratareva, ratarka. U Belinu rječniku.* c) *trudna, zdjetna žena; žena koja rađa...* Jao trudnicama i dojnicama u one dneve, to jest jao onima grišnikom, koji natovare na sebe grihe i u nima otvrdnu. (ARJ, dio 18., str. 806)

(noseća) u drugom stanju; trudna (žena) (HJP)

trudna, bremenita, noseća ženska osoba, ona koja je u drugom stanju (HERJ, str. 1359)

žena koja nosi dijete u utrobi, koja je u drugome stanju [*mlada trudnica*] (VRJHSJ, str. 1585)

nòšćā noseće – *isto što i nošenje (čeda u utrobi)*; nosećstvo *stāne žene, kad je noseća* (ARJ, dio 8., str. 233)

(noseća) u drugom stanju; trudna (žena) (HJP, HERJ, str. 834)

koja je u drugom stanju [*noseća žena; Ostala je noseća.*] – trudna (VRJHSJ, str. 893)

Trudnoća životinje u značenju stanja životinje koja u sebi nosi novo biće, počinje oplodnjom (začecem) tijekom ovulacije, a završava porodom, u hrvatskim se rječnicima imenuje izrazima s obzirom na pripadnost vrsti; životinja je **skotna**, **steona**, **stelna** ili **ždrebna**:

skòtnòst *stāne životiñe, dok u sebi nosi mlade. U Šulekovu njem.-brv. rječniku.* (ARJ, dio 15., str. 298)

stanje skotne životinje (kuje, lisice, mačke) (HJP, HERJ, str. 1198)

stanje skotne životinje [*skotnost kuje | lisice | mačke*] – bremenitost, gravidnost (VRJHSJ, str. 1415)

stèonòst *isto, što stelan... krava steona, skotna. Od rječnika u Belinu, u Stulićevu, u Vukovu i u Ivekovićevu.* Najde Steonu kravu ležeći. M. A. Reljković. (ARJ, dio 16., str. 529).

(stèlnòst) stanje steone krave (HERJ, str. 1237)

stělnost stělna ili stěona isto što i steon; o kravi, koja je bređa... *Lik stelan razabire se u rječniku Bjelostjenčevu i u Ivekovičevu.* Krava je stelna, bređa. Kurelac. (ARJ, dio 16., str. 524–525)

(= steonost) stanje ženke koja je stelna/steona [*utvrditi stelnost krave*] (VRJHSJ, str. 1468)

ždrěbnost ždriježljeće od ždriježbiti (se). 1. *radna kojom kobila ždriježbi ždrebada.* 2. *radna, kojom se kobila ždriježbi na pr. svake godine.* Došlo je vrijeme kobili od ždriježljeća. (ARJ, dio 23., str. 267)

sposobnost one koja je ždrebna (HERJ, str. 1505)

stanje one koja je ždrebna [*Ždrebnost kobile traje 11 mjeseci.*] (VRJHSJ, str. 1778)

Trudnu životinju, onu koja u utrobi nosi mlado, hrvatski rječnici imenuju izrazima: **bređa, skotna, steona, stelna, suprasna, zečna i ždrebna:**

brěđa *zdjetan, zbaban, tegotan, prisoban, truhla...* a) *o čeladetu.* Pohodit bređu rodicu... Bijaše bređa jedna žena... b) *o živinčetu, i to o kravi.* Bređe krave... c) *u prenesenom smislu o gori:* Gora bređa rodi miša, velike hvale a paka ništa. (ARJ, dio 1., str. 622)

životinja koja nosi mlado (HJP, HERJ, str. 145)

prid. koja je bremenita, steona, ždrebna (o životinjama) [*bređa krava steona krava; bređa kobila ždrebna kobila; bređa ovca sjanjna ovca; bređa koza skozna koza; bređa zečica zečna zečica; bređa divlja životinja skotna divlja životinja; bređa svinja suprasna svinja*] (VRJHSJ, str. 108)

skōtna aa) *samo o životinjama, od kojih može biti skotna* aaa) *zmija* bbb) *krava, ovca* ccc) *krmača* ddd) *mečka* eee) *kuja i mačka* (ARJ, dio 16., str. 296)

prid. (samo ž) koja nosi plod, ob. o kuji i nekim divljim četveronožnim životinjama [*vučica/medvjedica je bila skotna*] (HJP, HERJ, str. 1198)

prid. koja nosi plod, obično o kuji i nekim divljim četveronožnim životinjama [*Medvjedica je bila skotna. / skotna mačka / kuja / vučica*] – bređa, bremenita (VRJHSJ, str. 1415)

stěona (stělna) *prid.* koja u utrobi nosi mlado, bremenita (o kravi) (HJP, HERJ, str. 1237)

stělna *stelan...* *krava steona, skotna.* Od rječnika u Belinu, u Stuličevu, u Vukovu i u Ivekovičevu. Najde Steonu kravu ležeći. M. A. Reljković. (ARJ, dio 16., str. 529).

(= steona) *prid.* koja nosi mladi [*stelna krava*] – bremenita (VRJHSJ, str. 1468)

- suprasna *adj. bređ o krmači. U rječniku Vukovu i u Ivekovićevu.* Svinja je suprasna. (ARJ, dio 17., str. 29)
ona koja će se oprasiti, koja nosi mlade (o krmači) (HJP, HERJ, str. 1258); [*odvojiti suprasnu krmaču od ostalih svinja*] (VRHSJ, str. 1492)
- zëčna¹⁰ *rij.* stanje zečice kad nosi mlade; bređa (HJP, HERJ, str. 1487), usp. bređa (VRHSJ, str. 1757)
- ždrëbna *adj. bređ (o kobili). U rječniku Stulićevu, u Vukovu, u Šulekovu i u Ivekovićevu.* Kad kobila zanesse, kaže se, da je...ždrebna ili ždribna. (ARJ, dio 23., str. 262)
prid. koja nosi ždrijebe, koja će se oždrijebiti (o kobili i zebri) (HJP, HERJ, str. 1505)
prid. koja nosi ždrijebe u utrobi [*ždrebna kobila*] (VRJHSJ, str. 1778)

U opisu rječničke natuknice kojom se značenjski opisuje stanje trudne žene odnosno životinje hrvatski jednojezični rječnici djelomice pristupaju istim leksikografskim opisom: stanje one koja u utrobi nosi [...]. Leksemi **žena** i **životinja** imaju zajedničke značenjske sastavnice:¹¹ (+) živo, (+) biće, (+) organizam, (+) kralješnjak, (+) sisavac i specificiranu značenjsku sastavnicu (+) čovjek odnosno (+) životinja. Leksemi **dijete** i **mlado** također imaju zajedničke značenjske sastavnice: (+) živo, (+) biće, (+) organizam, (+) kralješnjak, (+) sisavac (+) razdoblje od rođenja do puberteta i specificiranu značenjsku sastavnicu s obzirom na pripadnost vrsti (+) mlado u čovjeka odnosno (+) mlado u životinje. U leksikografskim opisima rječničkih natuknica razdoblje koje počinje oplodnjom (začëćem) tijekom ovulacije, a završava porodom definira se s obzirom na pripadnost vrsti (usp. žena je trudna, životinja je steona, skotna, ždrebna...) čime je potvrđen antropocentričan stav¹² u leksikografskim definicijama riječi nastao iz pozicije čovjeka i njegove simboličke upotrebe jezika (Tablica 1.).

¹⁰ Riječ nije potvrđena u Akademijinu rječniku.

¹¹ O značenjskim sastavnicama u kontekstu opisa nadređenica i podređenica te njihova leksikografskog opisa vidjeti u: Petrović (1997).

¹² Antropocentrizam, prema riječima Kaluđerovića (2009), počiva na čvrstom uvjerenju da samo čovjek može imati „moralni status“ zbog uvjerenja u svoje posebno mjesto u svijetu. Kao opozicija antropocentrizmu stoji ne-antropocentrizam koji ističe potrebu relativiziranja do sada uobičajene diskreditacije životinja u odnosu na čovjeka. U kontekstu ne-antropocentrizma stoji mišljenje da je u okviru primijenjene etike, odnosno bioetike, moguće zasnovati tzv. „etiku životinja“. Više o tome vidjeti u: Kaluđerović, Ž. (2009). Bioetički pristup životinjama. *Socijalna ekologija*, 18(3-4), 311-322.

Tablica 1. Nazivi za biološke funkcije začeca i trudnoće u hrvatskim rječnicima.

POTVRDE U HRVATSKIM RJEČNICIMA						
NAZIVI ZA BIOLOŠKE FUNKCIJE ZAČEĆA I TRUDNOĆE						
			RJEČNICI			
			enciklopedijski		opći	
	RJEČNIČKA NATUKNICA	PRIPADNOST VRSTI	ARJ (1888)	HERJ (2003)	HJP (2009)	VRJHJ (2015)
SPECIZMI U HRVATSKIM RJEČNICIMA	trudnoća ((ne)specizam) ¹³	čovjek	+	+	+	+
		životinja	+			
	bremènitost (nespecizam) ¹⁴	čovjek	+	+	+	+
		životinja	+	+	+	+
	gravídnost (nespecizam)	čovjek		+	+	+
		životinja		+	+	+
	trúdnica (specizam)	čovjek	+	+	+	+
		životinja				
	nòsēcā (specizam)	čovjek	+	+	+	+
		životinja				
	skòtnost skòtna (specizam)	čovjek				
		životinja	+	+	+	+
	stèonost stélnost stèona stélna (specizam)	čovjek				
		životinja	+	+	+	+
	ždrèbnost (specizam)	čovjek				
		životinja	+	+	+	+
	brèða ((ne)specizam)	čovjek	+			
		životinja	+	+	+	+
	sùprasna (specizam)	čovjek				
		životinja	+	+	+	+
zèčna (specizam)	čovjek					
	životinja		+	+	+	
ždrèbna (specizam)	čovjek					
	životinja	+	+	+	+	

¹³ Rječnička natuknica definirana isključivo s obzirom na pripadnost vrsti naziva se specizmom.

¹⁴ Rječnička natuknica definirana bez obzira na pripadnost vrsti naziva se nespecizmom.

Dvama se izrazima u hrvatskim rječnicima djelomice dokida navedeno antropocentričko definiranje „one koja u utrobi nosi mlado“ s obzirom na pripadnost vrsti (Tablica 1.):

bremènitōst a) *koji nosi breme, te mu je teško pod ñim... o ženi bređoj... b) i o živinčetu... c) što je s kakvim dobrom vezano tako da za to dobro treba što činiti ili davati... d) težak kao breme* (ARJ, dio 1., str. 625–626).

3. stanje one koja je bremenita a. [**bremenitost trudnice**] – trudnoća; b. [**bremenitost krave**] – skotnost (VRJHSJ, str. 108)

gravídnōst 1. **stanje žene koja nosi biće, zametak ili plod**, koja će roditi [*Gospođa je s nevjericom odbacila svaku pomisao na gravidnost.*] – gestacija, trudnoća; 2. **stanje ženke sisavca koja nosi novo biće, zametak ili plod** [*kalendari gonidbe u gravidnosti za krave i svinje; Gravidnost u životinja možemo utvrditi kliničkim i laboratorijskim metodama.*] – skotnost, graviditet (VRJHSJ, str. 360)

Izrazi **bremenitost** i **gravidnost** u leksikografskim su definicijama potvrđeni i za ženu i za životinju. Da bi se svim bićima dao isti moralni obzir i poštovanje odnosno isto uvažavanje interesa, u leksikografskom je opisu značenja rječničke natuknice moguće primijeniti isti izraz bez obzira na pripadnost vrsti. Leksem **biće** (ono što živi; stvorenje, HJP) odnosi se i na čovjeka i na životinju. Stoga bi leksikografski zapis, ukidajući potvrđenu jezičnu diskriminaciju, mogao glasiti:

bremènitōst (gravidnost, trudnoća) stanje bića (žene i životinje – ženke sisavca) koje je bremenito, koje nosi plod, koje će roditi [*Žena je bremenita (gravidna, trudna).; Krava (krmača, svinja...) je bremenita (gravidna, trudna).*]

Riječ **roditi** (se) i njezine izvedenice (**porod**, **poroditi**, **porodilja**) u suvremenom se hrvatskom jeziku također definiraju s obzirom na pripadnika vrste *Homo sapiens*, osim u *Akademijinu rječniku* u kojem se leksemi *roditi*, *poroditi*, *porod* referiraju i na ženu i na životinju:

rōditi a) *čelade rodi*. aa) *žena (mati)*. b) *životiña rodi*. aa) *životiñu*. (ARJ, dio 14., str. 98-99)

1. (koga, što) a. donijeti na svijet dijete, o ženi (HJP, HERJ, str. 1139) donijeti na svijet dijete [*roditi blizance / sina*] (VRJHSJ, str. 1345)

pōrod b. *rođenje, kad se ko ili što rodi (porodi)*. a) *čelade*. U rječniku Beinu i u Daničićevu. b) *životinja; samo u primjerima*: Što živina od poroda sebi muke zadobavi. Došen. c. *dijete, čedo (bez obzira je li muško ili žensko)*. d. *porod je isto što i djeca (bez obzira jesu li muška ili ženska)*.

U rječniku Belinu i u Stulićevu... e. mlado kakve životinje... Komar s orlom, a mrav s lavom vik poroda ne izvede. Gundulić... f. potomstvo. U rječniku Mikaljinu, u Stulićevu i u Vukovu... g. zametak djeteta u utrobi materinoj... (ARJ, dio 10., str. 866-868)

1. rođenje (djeteta) (HJP, HERJ, str. 995)

(porođaj) čin rađanja djeteta [*lagan / težak porođaj*] (VRJHSJ, str. 115)

porođiti

a) *subjekt je čelade ili bog. aa) žena... ee) životinja. Samo u primjerima: Krmak s kravom što porodi, još su gori to izrodi, roditelji nego biše. b) subjekt je što neživo, a i porod može biti što neživo aa) zemlja, država, kraj, grad. bb) narav. cc) voda. dd) stablo... (ARJ, dio 10., str. 870–871)*

(porod) 1. rođenje (djeteta) 2. porođaj 3. potomstvo (HJP, HERJ, str. 995)

1. pomoći pri porođaju [*poroditi ženu*]; *razg donijeti na svijet [Za šesnaest godina devetero djece porodila.] (VRJHSJ, str. 1115)*

porođilja

žena u porođaju i prve dane poslije porođaja. (ARJ, dio 10., str. 870)

žena koja će uskoro roditi ili koja je tek rodila; roditelja (HJP, HERJ, str. 995, VRJHSJ -)

Ako životinja rađanjem donosi na svijet mlado, za nju se koriste izrazi s obzirom na pripadnost vrsti: **okotiti** (se), **janjiti** (se), **ojanjiti**, **teliti** (se), **oteliti** (što, se), **prasisiti** (se), **oprasiti** (se), **jariti**, **jariti** (se), **ojariti** (se) i **ždrijebiti** se:

okotiti¹⁵ (se) *Upotrebljava se ponajviše o životinjama, i to o sisavcima. Da krotka ovčica okoti zlu tigru. (ARJ, dio 8., str. 847)*

vet. dobiti mlade, usp. kotiti // 1. (što) donositi mlade (kuja, mačka, gamad) (HJP)

dobiti mlade // okot mlado (samo kod životinja) (HERJ, str. 867)

1. donijeti na svijet koćenjem [*Kuja se okotila.*]; 2. doći na svijet koćenjem [*Mačići su se jutros okotili.*] (VRJHSJ, str. 947)

janjiti (se)

jàngniti 1 a) (subjekat je ovca) rađati (jagne). Između rječnika u Vukovu. Ova ovca jagnji svake godine po dva jagtañaca. B) (objekat je ovca) čuvati ovcu dok bude sjañna i dok se ojañni 2. sa se, reflektivno,

¹⁵ U hrvatskom jeziku izraz *kotiti* (se) ima i pejorativno, pogrdno značenje: rađati se u velikom broju, prekomjerno se množiti, uvećavati broj [*Kote se kao miševi.*] (VRJHSJ, str. 607; Hrvatski jezični portal, 2023).

- o ovci, rađati (bez objekta).* – *Između rječnika u Stulićevu...* Ovce se jagrie već. (ARJ, dio 4., str. 413)
 rađati janje (HJP, HERJ, str. 521)
 I. donositi janje na svijet, *rađati janje* [*Veterinar je janjio cijelu noć. Ovca je sinoć janjila.*]; II. – se dolaziti na svijet (o janjetu) [*Janje se dugo janjilo.; U ovo se vrijeme janji janjad.*] (VRJHSJ, str. 503)
- ođanjiti o jagrići *izleći jagrie. Između rječnika samo u Stulićevu i u Vukovu.* (ARJ, dio 8., str. 801).
 (se) donijeti na svijet janje (o ovci) (HJP, HERJ, str. 864)
 I. donijeti na svijet (o ovci) [*Ovca je ojanjila dva janjeta.*]; II. – se 1. donijeti janje na svijet [*Jedna se ovca ojanjila noćas.*]; 2. doći na svijet (o janjetu) [*Janje se ojanjilo jutros.*] (VRHSJ, str. 943)
- tèliti (se)¹⁶ *U rječniku Stulićevu, u Vukovu i u Ivekovićevu.* Ova krava teli sve vočiće. (ARJ, dio 18., str. 187–188)
 1. donositi na svijet tele (o kravi) (HJP, HERJ, str. 1314)
 I. donositi na svijet (o kravi) [*teliti pretežno teliće*]; II. – se 1. donositi tele na svijet [*Krava se teli svake godine.*]; dolaziti na svijet (o teletu) [*Tele se dugo telilo.*] (VRJHSJ, str. 1547)
- otèliti (što, se) *Najstarija je potvrda u Mikašinu rječniku (jedina iz VII vijeka).* a. oteliti (*bez riječce se*) *U rječniku Stulićevu i u Vukovu.* Lina krava otelila lina slona. b. oteliti se. *U rječniku Mikašinu, u Belinu, u Voltigijinu, u Stulićevu i u Vukovu.* Krava onu noć bi se bila otelila. (ARJ, dio 9., str. 352–353).
 1. donijeti tele (o govedu pitomom i divljem) (HJP, HERJ, str. 896)
 I. donijeti na svijet (o govedu pitomom i divljem) [*Krava je otelila dva teleta.*]; II. – se 1. donijeti tele na svijet [*Krava se otelila.*]; 2. doći na svijet (o teletu) [*Tele se otelilo jutros.*] (VRJHSJ, str. 990)
- prásiti (se) *kotiti, léči prasad. Između rječnika samo u Vukovu... i samo u primjeru:* Kako sam se ja do sad prasila bez ničije pomoći. (*govori prasica*). (ARJ, dio 11., str. 371)
 1. (što) dati mlado (o krmači), *usp.* oprasiti (HJP, HERJ, str. 1013)

¹⁶ U hrvatskom jeziku izraz *teliti (se)* pejorativ je i u prenesenom značenju označava osobu koja sporo radi, sporo odlučuje i sl. (Hrvatski jezični portal, 2023).

- I. donositi na svijet (o krmači) [*Krmača je prasila tri praseta.*]; II. ~ se 1. donositi prase na svijet [*Krmača se prasila.*]; 2. dolaziti na svijet (o prasetu) [*Prase se sinoć prasilo.*] (VRHSJ, str. 1145)
- oprásiti (se) *U rječniku Mikašinu, u Belinu, u Stulićevu i u Vukovu.* Ako koja oprasi se sviña. (ARJ, dio 9., str. 94)
- izleći mlado (o krmači) (HJP, HERJ, str. 880)
- I. donijeti na svijet (o krmači) [*Krmača je oprasila tri praseta.*]; II. ~ se 1. donijeti prase na svijet [*Krmača se oprasila.*]; 2. doći na svijet (o prasetu) [*Prase se oprasilo sinoć.*] (VRJHSJ, str. 966)
- jãriti *c. o kobili, vidi pasti se, d. o kozi, vidi koziti se* (ARJ, dio 4., str. 471)
- donositi mlado, donositi jare (o kozi, divokozi, ženki divojarca) (HJP, HERJ, str. 521)
- donositi jare na svijet, rađati jare (o kozi, divokozi, ženki divojarca) [*Koza obično jari po dva jarića.*]; II. ~ se dolaziti na svijet (o jaradi) [*Jarići se jare u proljeće.*] (VRJHSJ, str. 504)
- òjariti *izleći jare (jariće). Između rječnika samo u Šulekovu njem.-hrv. i u Popovićevu.* (ARJ, dio 8., str. 82).
- donijeti na svijet jare (o kozi) (HJP, HERJ, str. 864)
- òjariti (se) *izleći jare (jariće). Između rječnika samo u Šulekovu njem.-hrv. i u Popovićevu.* (ARJ, dio 8., str. 82).
- I. donijeti na svijet (o kozi) [*Koza je ojarila dva jareta.*]; II. ~ se 1. donijeti jare na svijet [*Jedna se koza ojarila noćas.*]; 2. doći na svijet (o jaretu) [*Jare se ojarilo jutros.*] (VRHSJ, str. 943–944)
- ždrijébiti (se) *rađati ždrijebe. U rječniku Vukovu, u Stulićevu.* (Kobila) se ždrijebi. Kurelac (ARJ, dio 23., str. 267)
- donositi na svijet ždrijebe (o kobili ili zebri) (HJP, HERJ, str. 1505)
- I. donositi na svijet (o kobili) [*ždrijebiti ždrebad*]; II. ~ se 1. donositi mlado na svijet (o kobili) [*Kobila se ždrijebila cijelu noć.*]; 2. dolaziti na svijet (o ždrjebetu) [*Ždrijebe se dugo ždrijebilo.*] (VRJHSJ, str. 1778)

Tablica 2. Nazivi za biološku funkciju rađanja u hrvatskim rječnicima.

POTVRDE U HRVATSKIM RJEČNICIMA						
NAZIVI ZA BIOLOŠKU FUNKCIJU RAĐANJA						
			RJEČNICI			
			enciklopedijski		opći	
SPECIZMI U HRVATSKIM RJEČNICIMA	RJEČNIČKA NATUKNICA	PRIPADNOST VRSTI	ARJ (1888)	HERJ (2003)	HJP (2009)	VRJHJ (2015)
	ròditi poròditi (nespecizam) ¹⁷	čovjek	+	+	+	+
		životinja	+	+	+	
	pòrod ((ne)specizam) ¹⁸	čovjek	+	+	+	+
		životinja	+			
	poròdilja (specizam)	čovjek		+	+	+
		životinja				
	okòtiti (se) (specizam)	čovjek			+	+
		životinja	+	+	+	+
	òjanjiti (se) (specizam)	čovjek				
		životinja	+	+	+	+
	tèliti (se) otèliti (što, se) (specizam)	čovjek			+	+
		životinja	+	+	+	+
	prásiti (se) oprásiti (se) (specizam)	čovjek				
		životinja	+	+	+	+
	jãriti òjariti òjariti (se) (specizam)	čovjek				
		životinja	+	+	+	+
	ždrijébiti (se) (specizam)	čovjek				
životinja		+	+	+	+	

U *Akademijinu rječniku* leksemi *roditi*, *poroditi*, *porod* leksikografski nisu diskriminirajući jer se odnose i na čovjeka (ženu) i na životinju. U suvremenim je rječnicima, pak, potvrđena jezična diskriminacija jer se u njima čin rađanja živog bića definira s obzirom na pripadnost vrsti: žena **rađa** (donosi na svijet dijete), a životinja

¹⁷ Rječnička natuknica definirana bez obzira na pripadnost vrsti naziva se nespecizmom.

¹⁸ Rječnička natuknica definirana isključivo s obzirom na pripadnost vrsti naziva se specizmom.

se **koti** (donosi na svijet mlado), **teli** (donosi na svijet tele), **prasi** (donosi na svijet prase), **ždrijebi** (donosi na svijet ždrijebe). U navedenim opisima značenja rječničkih natuknica upotrijebljena je zajednička značenska sastavnica i za ženu i za životinju – ženku sisavca: (+) roditi (rađati), (+) donijeti (donositi) na svijet [...] i specificirana značenska sastavnica s obzirom na pripadnost vrsti: (+) čovjek, (+) dijete odnosno (+) životinja, (+) mlado od goveda, (+) tele; (+) životinja, (+) mlado domaće i divlje svinje, (+) prase; (+) životinja, (+) mlado od konja, (+) ždrijebe.¹⁹ Leksikografskim opisom značenja riječi s obzirom na pripadnost vrsti potvrđen je specizam u jeziku jer se bića koja rađanjem dolaze na svijet jezično diskriminiraju iz pozicije čovjeka i njegove simboličke uporabe jezika (Tablica 2.).

Uvažavajući načelo jednakog uvažavanja interesa bez obzira na pripadnost vrsti, izraz *rađanjem donositi na svijet mlado* trebao bi se odnositi i na ženu i na životinju. Rječničku natuknicu *rođiti (se)* u leksikografskim je priručnicima stoga moguće definirati neutraliziranim, nespecističkim izrazom:

rođiti (se) biti rođen (o čovjeku i životinji), doći na svijet rađanjem [*roditi dijete; roditi janje (jare, tele, prase, ždrijebe...)*].

Jezična je polarizacija s obzirom na pripadnost vrsti potvrđena i u leksikografskim definicijama za imenovanje mliječnog žljezdanog organa za hranjenje novorođenog (**dôjka**) odnosno mladog (**vîme**):

dôjka a. *sisa (ali je pristojnija riječ nego sisa i kaže se samo o ženskoj, nigda o muškoj) s ovijem značenjem dolazi od XVI vijeka a između rječnika u Vrančićevu, u Mikašinu, u Belinu, u Stulićevu, u Vukovu... - b) dojilica. – s ovijem značenjem dolazi od XVI vijeka a između rječnika u Vrančićevu, u Bjelostenčevu, u Jambrešićevu, u Voltigijinu, u Stulićevu. Kad dojka hrani otročeta svoja. (ARJ , dio 1., str. 584)*

parni žljezdani organ na prsima žene, koji poslije poroda izlučuje mlijeko za hranu dojenčeta (HJP, HERJ, str. 261)

parni organ ženskoga tijela na prednjoj strani prsnog koša u kojemu je mliječna žlijezda i koja poslije poroda izlučuje mlijeko za hranu dojenčeta [*male / tvrde dojke; isticati dojke*] (VRJHSJ, str. 213)

vîme *U rječniku Mikašinu, u Habelićevu, u Bjelostenčevu, u Voltigijinu, u Stulićevu, u Vukovu i u Ivekovićevu. U tuđe krave veliko vime. (ARJ, dio 20., str. 899)*

mliječne žlijezde krave, ovce, koze itd. (HJP, HERJ, str. 1425)

¹⁹ Leksemi tele, prase, ždrijebe podređenice su ili hiponimi u odnosu na leksem životinja koji je njihova nadređenica ili hiperonim. Podređenice tele, prase, ždrijebe subodređenice su jer imaju zajedničku nadređenicu. O odnosu nadređenica i podređenica vidjeti: Petrović (1997); Melvinger (1894); Samardžija (1995).

mliječne žlijezde pojedinih sisavaca (npr. krave, ovce, koze) [*puno / prazno vime; kravlje / ovčje / kozje vime*] (VRJHSTJ, str. 1681)

Tablica 3. Nazivi za mliječnu žlijezdu u hrvatskim rječnicima.

POTVRDE U HRVATSKIM RJEČNICIMA						
NAZIVI ZA MLIJEČNU ŽLIJEZDU						
			RJEČNICI			
			enciklopedijski		opći	
SPECIZMI U HRVATSKIM RJEČNICIMA	RJEČNIČKA NATUKNICA	PRIPADNOST VRSTI	ARJ (1888)	HERJ (2003)	HJP (2009)	VRJHJ (2015)
	dôjka (specizam) ²⁰	čovjek	+	+	+	+
		životinja				
	vîme (specizam)	čovjek				
		životinja	+	+	+	+

U hrvatskim jednojezičnim rječnicima leksemi *dôjka* i *vîme* definirani su s obzirom na pripadnost vrsti. Oba leksema imaju zajedničku značenjsku sastavnicu: (+) organ u čovječjem ili životinjskom tijelu (+) stvara i izlučuje mlijeko te specificiranu značenjsku sastavnicu (+) za hranjenje dojenčeta (čovjeka) odnosno (+) za hranjenje mladog (životinje) (Tablica 3.)

Ukidajući potvrđenu jezičnu diskriminaciju s obzirom na pripadnost vrsti, leksom *dôjka* moguće je definirati neutraliziranim, nespecističkim izrazom:

dôjka parni žljezdani organ na prsima (žene i životinje – ženke sisavca) koji poslije poroda izlučuje mlijeko za hranu [*Žena ima pune dojke mlijeka; Kravlje (ovčje, kozje) dojke pune su mlijeka.*].

²⁰ Rječnička natuknica definirana isključivo s obzirom na pripadnost vrsti naziva se specizmom.

Nazivi za smrt i mrtva tijela

U semantičkom polju *nazivi za smrt i umiranje* analizirano je ukupno 15 rječničkih natuknica (*umrijeti, preminuti, uginuti, crknuti, krepati, lipsati, leš, mrtvac, pokojnik, truplo, crkotina, kadaver, lešina, mrcina, strvina*). Analiza je rječničke natuknice usmjerena na opis njihova značenja s obzirom na pripadnost vrsti (ljudi/ne-ljudi, tj. životinje) kako bi se potvrdili (ne)specizmi u leksikografskim opisima leksičkih jedinica koje se referiraju na smrt i mrtva tijela čovjeka i životinje.

Prestanak životnih funkcija u čovjeka i životinje u suvremenim se hrvatskim rječnicima imenuje s obzirom na pripadnost vrsti: leksemi **umrijeti**, **preminuti** referiraju se na čovjeka, **uginuti** na životinje i biljke (HJP, HERJ, VRJHSTJ). U *Akademijinu rječniku* leksemi *umrijeti, preminuti, uginuti* odnose se i na čovjeka i na životinju (potonji i na što neživo):

umrijeti U većini rječnika. U *Vrančićevu, u Mikaljinu, u Belinu, u Vitezovićevu, u Stulićevu, u Vukovu, u Daničićevu i u Ivekovićevu* (vidi dušu ispustiti, dušicu ispustiti, dušicu pustiti, lepnuti, odapeti, otići na istinu, pisnuti 3, počinuti 2, poći 5, preminuti, prestaviti se, rastati se s dušom, razdijeliti s dušom, upokojiti se, usmrtniti se... aa) o *ljudima... bb) o životinjama...* (ARJ, dio 19., str. 613)

1. doći u stanje bez životnih funkcija (o čovjeku), prestati živjeti [*umrijeti naravnom smrću; umrijeti nasilnom smrću; umrijeti od starosti*]; preminuti (HJP, HERJ, str. 1381) 1. prestati živjeti (VRJHSTJ, str. 1618)

preminuti U većini rječnika. a. *minuti na drugi svijet, t. j. umrijeti; U rječniku Mikaljinu, u Belinu, u Bjelostjenčevu, u Voltigijinu, u Vukovu i u Daničićevu.* (ARJ, dio 11., str. 609)

umrijeti (HJP, HERJ, str. 1024)

prestati živjeti [*preminuti prirodnom smrću / u snu; blago u Gospodinu preminuti*] – izdahnuti 2. umrijeti (VRJHSJ, str. 1163)

uginuti U rječniku *Vukovu, u Šulekovu nem.-brv. i u Ivekovićevu*. a. u pravom smislu: *ugine čovjek ili životinja, sjeme, glista, pčela, stablo...* b. u prenesenom smislu. a) *ugine carstvo, ljubav, običaj, pjesme, riječ i sl....* b) *krv...* c) *kolovoz*. Kad kolovoz (*mjesec*) sasvime ugone (*t. j. prođe*) (ARJ, dio 19.: 294)

term. završiti život, prestati živjeti (o životinjama i biljkama); krepati, lipsati, crknuti (o životinjama) (HJP, HERJ, str. 1372)

prestati živjeti (o životinjama) [*Ribe su uginule*] – crknuti 1. krepati, lipsati (o biljkama) (VRJHSTJ, str. 1601)

Prestanak se života životinje u suvremenim hrvatskim rječnicima imenuje izrazima **crknuti**, **krepati**, **lipsati**, čime su potvrđeni specizmi u leksikografskoj obradi rječničke natuknice. U *Akademijinu rječniku* leksem *crknuti*, u značenju umrijeti, uginuti, odnosi se i na čovjeka i na životinju; leksem *krepati* denotativno se referira na životinju, konotativno (s prezirom i pogrdom) na čovjeka, leksem *lipsati* odnosi se i na životinju i na čovjeka:

crknuti *isporedi* krčati, krknuti... 1. – *kao izdahnuti, umrijeti, poginuti*. a) *o čeljadetu najviše se govori s pogrdom, ali i bez pogrde kao umrijeti...* -b) *o životinji, kao lipsati. isporedi* uginuti. *Žabe ke će kričec i crknuti*. 2. *prsnuti, ali veoma rijetko* (ARJ, dio 1., str. 826–827)

1. uginuti (o životinjama); crći (HJP, HERJ, str. 185); [*Crknula mi krava.*] (VRJHSTJ, str. 133)

krépati *lipsati, crknuti (o životinjama)*. *Od XVII vijeka...*, *a između rječnika u Vukovu*. a. *o životinji...* Jer ga (*koña*) šuknem od uha do repa, što bi bolje, jeda mu ne krepao. *M. A. Rešković...* - b. *o mesu životinje što je krepalo...* c. *o čeljadetu (s prezirom i pogrdom)*. Već umri, već krepaj. (ARJ, dio 5., str. 514)

1. uginuti 2. *podr.* umrijeti 3. izgubiti svježinu, izgubiti kolorit; krepucnuti (HJP, HERJ, str. 627)

1. – uginuti (o životinjama) [*Pas mi je krepao.; Koza je krepala.*]; 2. *razg* – umrijeti (1) [*Stara je krepala.; Kad će već jednom krepati!?*] (VRJHSTJ, str. 617)

lipsati *lipsati ima dva značenja koja su slična ali nijesu ista: radi jednoga vidi crknuti, krepati; radi drugoga vidi* umañiti se, nestati, pomañkati. a. *u prvom značenju, crknuti*. – *U Bjelostjenčevu...*, *u Vukovu, u Daničičevu...* - *I o čeljadetu, vidi crknuti 1, a* (ARJ, dio 6., str. 103).

1. uginuti (ob. za konja i govedo) (HJP, HERJ, str. 676); [*Konj lipše od gladi.*] (VRJHSTJ, str. 668)

Mrtav čovjek u suvremenim se hrvatskim rječnicima imenuje izrazima: **leš**, **mrtvac**, **pokojn**ik i **truplo**, čime su potvrđeni specizmi u leksikografskoj obradi rječničke natuknice. U *Akademijinu rječniku* leksemi *leš* i *truplo* odnose se i na čovjeka i na životinju:

leš *strvina, mrtvac*. *Od tur. leš...* *Od XVIII vijeka a između rječnika, u Vukovu; vide* strvina... kaže se i za 'čovjeka' mrtva, osobito kad leži

gdje na poļu, n. p. preko svega poļa može se preći s leša na leš (kad gdje izgine mnogo ljudi). 2. *mjesto na kojem čeka lovac divljač...* (ARJ, dio 6., str. 15).

mrtvo tijelo čovjeka (HJP, HERJ, str. 667)

1. mrtvo tijelo čovjeka [*pronaći / pokopati leš; ženski / muški; / anonimni leš; Lešu ni traga.; Što ne pokrijete leš?*] – truplo (VRJHSJ, str. 659)

mrtvac *mrtav čovjek. U rječniku Bjelostjenčevu, u Voltignijevu, u Vukovu, u Daničićevu... mrtva žena...* (ARJ, dio 7., str. 88).

mrtvo tijelo čovjeka, mrtav čovjek (kad se govori i piše sa suosjećanjem individualizirano i imenujući, riječ se izbjegava i upotrebljava se umrli ili pokojnik); leš, truplo (HJP, HERJ, str. 768)

onaj koji više nije živ, koji je umro [*pokopati mrtvacu; priče o mrtvacima koji se dižu iz grobova / Sve pusto, sve nijemo, kao da u kući leži mrtvac.*] (VRJHSTJ, str. 776)

pokojnik b. *čovjek. Između rječnika samo u Stuličevu. Moj pokojnik, pokoj mu duši, rekao bi mi.* (ARJ, dio 10., str. 529)

onaj koji je umro (o određenoj ili imenovanoj osobi) [*poštovati želju pokojnika*] (HJP, HERJ, str. 979); – mrtvac, mrtvi (VRJHSJ, str. 1090)

truplo b) *truplo je isto što i tijelo...* c) *truplo je mrtvo tijelo, leš, lešina* (ARJ, dio 18., str. 827)

mrtvo tijelo, tijelo mrtvaca (HJP, HERJ, str. 1360)

mrtvo ljudsko tijelo (VRJHSJ, str. 1585)

Mrtva se životinja u suvremenim hrvatskim rječnicima imenuje izrazima **crkotina**, **kadaver**, **lešina**, **mrcina** i **strvina**, čime su potvrđeni specizmi u leksikografskoj obradi rječničke natuknice. U *Akademijinu rječniku* leksem *lešina*, augmentativ od leš, referira se i na čovjeka i na životinju; leksem *mrcina* na mrtvu životinju, (rjeđe) i na mrtva čovjeka; *strvina* na tijelo mrtva čovjeka i životinje u raspadanju:

crkotina *crkanica, strvina.* (ARJ, dio 1., str. 827)

ekspr. 1. tijelo mrtve životinje u raspadanju; mrcina, strvina (HJP, HERJ, str. 185)

tijelo mrtve životinje u raspadanju [*Rojevi muha nasrtali su na crkotinu.*] – strvina 1. mrcina (VRJHSJ, str. 133)

kadáver 1. *knjiš.* mrtvo tijelo; leš, strvina, truplo (HJP, HERJ, str. 541)

1. mrtvo tijelo [*životinjski kadaver; anatomska sekcija kadavera; Iskopan je kadaver kobile.; Iz vjerskih razloga ne mogu uzeti organe s kadavera.*] – leš, strvina (VRJHSJ, str. 520)
- lešina
 augm. leš. (ARJ, dio 6., str. 15).
 mrtvo tijelo životinje; crkotina, lešina, strvina (HJP, HERJ, str. 667)
 1. – strvina [*lešina uginule životinje; smrdi kao lešina; Iz Cetine su izvukli lešinu uginule krave.*]; 2. – leš (1) [*izvući lešinu utopljenika; hrpa neprijateljski lešina; Nasred sobe ležala je njegova krupna lešina.*] (VRJHSJ, str. 659)
- mrcina
mrtvo tijelo, strvina svagda u prezirnom smislu, kao crkotina. Između drugih slav. jezika nalazi se još samo u slov. i bug... Nalazi se u svijem rječnicima osim u Daničićeva: u Vrančićevu, u Mikaljinu, u Bjelostjenčevu, u Jabrešićevu, u Voltigijinu, u Stulićevu i u Vukovu.
 a) mrcina znači najčešće mrtvo tijelo životinjsko, strvina. b) mrcina o mrvom tijelu ljudskom mnogo se rjeđe upotrebljava... c) mrcina kao psovka čeladetu ili životiini... (ARJ, dio 7., str. 48).
 1. tijelo uginule životinje; strvina, crkotina, mrljina, mljina (HJP, HERJ, str. 767)
 1. tijelo uginule životinje [*mrcine konja i vola; izbulji oči na koga kao vrane na mrcina*]; – crkotina, strvina (VRJHSJ, str. 774)
- strvina
tijelo mrtva čeladeta ili životiine u raspadañu... U rječniku Stulićevu, u Vukovu i u Ivekovićevu (ARJ, dio 16., str. 789)
 tijelo uginule životinje u raspadanju; strv, crkotina, mrcina (HJP, HERJ, str. 1248)
 1. tijelo uginule životinje u raspadanju [*pronaći strvine nakon poplava*] – crkotina (1) kadaver (1), leš (1), lešina (2), mrcina (1) VRJHSJ, str. 1481)

Tablica 4. Nazivi za smrt i mrtva tijela u hrvatskim rječnicima.

POTVRDE U HRVATSKIM RJEČNICIMA						
NAZIVI ZA SMRT I MRTVA TIJELA						
		RJEČNICI				
		enciklopedijski		opći		
	RJEČNIČKA NATUKNICA	PRIPADNOST VRSTI	ARJ (1888)	HERJ (2003)	HJP (2009)	VRJHJ (2015)
SPECIZMI U HRVATSKIM RJEČNICIMA	umrijēti ((ne) specizam) ²¹	čovjek	+	+	+	+
		životinja	+			
	premínuti ((ne) specizam)	čovjek	+	+	+	+
		životinja	+			
	ùginuti (specizam)	čovjek				
		životinja	+	+	+	+
	crknuti ((ne) specizam)	čovjek	+	pejor.	pejor.	pejor.
		životinja	+	+	+	+
	krépati ((ne) specizam)	čovjek	pogr.	podr.	podr.	razg.
		životinja	+	+	+	+
	līpsati ((ne) specizam)	čovjek	+			
		životinja	+	+	+	+
	lěš ((ne) specizam)	čovjek	+	+	+	+
		životinja	+			
	mřtvac (specizam)	čovjek	+	+	+	+
		životinja				
	pòkōjnik (specizam)	čovjek	+	+	+	+
		životinja				
	trúplo ((ne) specizam)	čovjek	+	+	+	+
		životinja	+			
cřkotina (specizam)	čovjek					
	životinja	+	+	+	+	
kadáver (specizam)	čovjek					
	životinja		+	+	+	
lěšina ((ne) specizam)	čovjek	+				
	životinja	+	+	+	+	

²¹ Rječnička natuknica definirana isključivo s obzirom na pripadnost vrsti naziva se specizmom.

mrcina (ne)specizam)	čovjek	+			
	životinja	+	+	+	+
strvina (specizam)	čovjek	+			
	životinja	+	+	+	+

Načelo jednakog uvažavanja interesa kao načela koje implicira da naša briga za druge ne treba ovisiti o tome kakvi su oni ili koje sposobnosti imaju (Singer, 2003, str. 43), kako za života tako i u trenutku smrti, odnosi se i na leksičko-semantičke izraze za smrt i umiranje. Analizom prikupljena rječničkog korpusa u semantičkom polju smrt i mrtva tijela potvrđeni su jezični specizmi u leksikografskim definicijama. U suvremenim hrvatskim rječnicima leksemi *crknuti*, *krepati*, *lipsati*, *uginuti* specistički su jer se referiraju isključivo na (+) životinju, a ne na (+) čovjeka (Tablica 4.). U *Akademijinu rječniku* u semantičkom polju nazivi za smrt i umiranje potvrđene su nespecističke leksikografske definicije rječničkih natuknica: *umrijeti* (+ čovjek, + životinja), *preminuti* (+ čovjek, + životinja), *crknuti* (+ čovjek, + životinja), *krepati* (+ čovjek, + životinja), *leš* (+ čovjek, + životinja), *lešina* (+ čovjek, + životinja), *truplo* (+ čovjek, + životinja), *mrcina* (+ čovjek, + životinja), *strvina* (+ čovjek, + životinja) (Tablica 4.).

Leksem *umrijeti*, u značenju *doći u stanje bez životnih funkcija, prestati živjeti*, stoga je i u suvremenim leksikografskim priručnicima hrvatskoga jezika potrebno definirati neutraliziranim, nespecističkim izrazom:

umrijeti doći u stanje bez životnih funkcija (o čovjeku i životinji), prestati živjeti [*Čovjek je umro.; Ribe su umrle.*].

Specizmi su potvrđeni i u leksikografskim opisima rječničkih natuknica kojima se imenuju mrtvi ostatci čovjeka odnosno životinje. Leksemi *leš*, *mrtvac*, *pokojnik* i *truplo* u suvremenim se leksikografskim opisima referiraju na čovjeka: (+) mrtvo tijelo, (+) čovjek; leksemi *crkotina*, *kadaver*, *lešina*, *mrcina* i *strvina* referiraju se na životinju: (+) mrtvo tijelo, (+) životinja (Tablica 4.). Za razliku od hrvatskih suvremenih leksikografskih priručnika, u *Akademijinu rječniku* potvrđene su nespecističke leksikografske definicije za imenovanje mrtvih ostataka čovjeka i životinje: *lešina* (+) mrtvo tijelo, (+) čovjek, (+) životinja, *mrcina* (+) mrtvo tijelo, (+) čovjek, (+) životinja; *strvina* (+) mrtvo tijelo, (+) čovjek, (+) životinja. U suvremene bi se leksikografske priručnike, sukladno bioetičkom načelu jednakog uvažavanja interesa bez obzira na pripadnost vrsti, mogle ponovno uvrstiti nespecističke definicije rječničkih natuknica koje se referiraju na mrtva tijela, kako je analizom i potvrđeno u povijesnim leksikografskim opisima.

Nazivi životinja

Jezik je posredni proizvod ljudskog mišljenja i kao takav nužno ne mora biti dobronamjeran. Kada su riječi nositelji konotativnog značenja, zoosem²² se pejorativnim, pogrđnim značenjem referira na fizičke, karakterne ili intelektualne osobine ljudi. U semantičkom polju *nazivi životinja* analizirano je 23 zoosema (domesticirani papkari i ptice (perad)) zabilježeni kao pejorativi, pogrđnice u suvremenim hrvatskim rječnicima (*kljúsina, konj, kòbila, koza, krmak, krmača, marva, mazga, ovca, prasac, prase, stoka, svinja, tele, vol, ždrijebac, ždrebica, kokoš, guska, paun, paunica, pijetao, pjetlić*). *Akademijin rječnik* većinom ne navodi pogrđna, pejorativna, metaforička značenja analiziranih leksema, stoga će referiranje na ARJ izostajati uz pojedine lekseme:

- kljúsina 1. *augm.* od kljuse 2. *pren., pejor.* lijen, nespretni čovjek (HJP, HERJ, str. 582)
od kljuse (slab, mršav konj) 2. *pren pogr* nespretni čovjek [*biti kljúsina; Kljusino jedna!*] (VRJHSJ, str. 569)
- könj *poznata domaća životinja na kojoj se jaše ili se goni, ili koja vuče kola ili plug itd... c)* metaforički o čeljadetu što nema dosta pameti (ARJ, dio 5., str. 282–283)
razg. pejor. onaj koji radi što loše ili nerazumno, neprilično [*konju jedan*]; glupan (HJP, HERJ, str. 609, VRJHSJ, str. 596)
- kòbila 2. *pejor.* žena gruba izgleda, ili vulgarna ponašanja (HJP, HERJ), [*Prava je kòbila!*] (VRJHSJ, str. 553)
- kòza 2. *pejor.* živahna, ali glupa ženska osoba (HJP, HERJ, str. 621)
1. *pejor* ona koju se smatra glupom [*Ona me koza strašno nervira.; Kozo jedna!*] (VRJHSJ, str. 609)
- krmak 2. *razg. pejor.* čovjek ružnih postupaka, lošeg karaktera [*pravi krmak*] (HJP, HERJ, str. 633, VRJHSJ, str. 624)
- krmača 2. *razg. pejor.* za žensku osobu a. loših karakternih osobina b. vrlo gojaznu i zapuštenu (HJP, HERJ, str. 633)
2. *razg pogr* (za žensku osobu) a. ona koja je loših karakternih osobina [*Jesi li ti vidjela tu krmaču!*]; b. ona koja je vrlo gojazna i zapuštena [*debela / zapuštena krmača; Krmača se nije pogledala u zrcalo.*] (VRJHSJ, str. 624)

²² U radu se termin zoosem odnosi na naziv za životinju kao nositelj konotativnog, metaforičkog značenja koje se referira na čovjeka. Više o terminu zoosem vidjeti u: Milić (2013).

- mârva 2. *pren. pejor.* a. onaj koji vrlo neprilično postupa, bez osjetljivosti za druge ljude i za ono što radi b. ljudi nedostojni poštovanja [*ljudska marva*] (HJP, HERJ, str. 714)
- stoka 2. *pren. pogr.* a. grub, neodgojen čovjek [*Vi svi ste stokal; Kamo ćeš, stoko bez repa?!*]; b. ljudi bez svijesti, rulja, ljudska masa kao gomila nezrelih pojedinaca, manipulaciji podložna masa, glupo biračko tijelo itd. (VRJHSJ, str. 1473)
- màzga 2. *pren.* a. *razg.* vrlo jaka i izdržljiva osoba [*snažan kao mazga*] b. *pejor.* tvrdoglava osoba, onaj kojemu je nemoguće što dokazati [*tvrdoglav kao mazga*] (HJP, HERJ, str. 721)
2. *razg.* a. vrlo jaka i izdržljiva osoba [*On je mazga, cijeli je dan na gradilištu i još radi kod kuće.*]; b. tvrdoglava osoba [*Ne budi mazga, dođi ovamo!*] (VRJHSJ, str. 716)
- óvca *poznata životinja koja pripada među sitnu stoku. Riječ istoga značenja nalazi se u svim slav. jezicima...* b) *u prenesenom smislu o ljudima, koji se shvaćaju kao stado prema svome biskupu, koji im je kao pastir...* (ARJ, dio 9., str. 183)
2. *pren. pejor.* a. glupa osoba b. strašljiva, pitoma osoba (HJP, HERJ, str. 901)
3. *pren.* a. *pogr.* glupa osoba; b. mirna, strašljiva osoba, lišena borbenosti [*biti ovca; krotak kao ovca*] (VRJHSJ, str. 1001)
- prásac *poznata životinja, koja se zove još krmak. U svim rječnicima osim u Daničićeva... U prenesenom smislu može se reći čeladetu (čeladima): O prasci! o skote nečisti! (govori se grešnicima).* (ARJ, dio 11., str. 369)
2. *pren. pejor.* a. onaj koji je neuredan, nečist b. loš karakter, nečastan čovjek, onaj koji nema dostojanstva (HJP, HERJ, str. 1013)
2. *razg.* ona koji nespretnošću što uprlja [*Baš si prase!*] (VRJHSJ, str. 1144)
- prâse 2. *refer. fam.* onaj koji nespretnošću nešto uprlja [*baš si prase*] (HJP, HERJ, str. 1013, VRJHSJ, str. 1144)
- stòka a) *što je stečeno, blago, imanje, imutak; veći broj marve; veća količina robe...* b) *veći broj stečene marve...* c) *veći broj stečene robe.* d) stoka bez repa *isto što priprost, prostodušan, bezazlen, benav, blesast čovjek...* (ARJ, dio 16., str. 612 – 613)
2. *pren. pejor.* a. grub, neodgojen čovjek b. ljudi bez svijesti, rulja, ljudska masa kao gomila nezrelih pojedinaca, manipulaciji podložna

- masa, glupo biračko tijelo itd. (HJP, HERJ, str. 1241, VRJHSJ, str. 1437)
- svínja *krmak, prasac... U prenesenom smislu i komparaciji znači ponajviše prļava, pokvarena i moralno pala čovjeka.* (ARJ, dio 17., str. 302)
 2. *pren. pejor.* a. prļjav, neuredan čovjek b. karakterno nizak čovjek [ona svinja]; ništarija (HJP, HERJ, str. 1265)
 2. *pren, pogr* a. onaj koji je prļjav neuredan [*To nije pas, to je svinja; iz parka iziđe sav blatnjav.; svinja od djeteta*]; b. onaj koji je bez časti, pokvaren [ona svinja; biti svinja prema ženama] – ništarija (VRJHSJ, str. 1503)
- tèle 2. *pejor.* onaj koji je slabe pameti [(*blenuti, buljiti*) kao tele u šarena (nova) vrata gledati ne razumijevajući]; budala, glupan (HJP, HERJ, str. 1313)
 2. *pogr* onaj koji je glup [*Tele jedno!*] – glupan (VRJHSJ, str. 1546)
- vól 2. *pren. pejor.* glup i nedokaziv čovjek tromе pameti [*vole jedan!; za vola ubit, žarg.*] (HJP, HERJ, str. 1438)
 2. *pren pogr* onaj koji se drži glupim i nedokazivim, koji je tromе pameti [*vole jedan!; za vola ubit!*] – glupan (VRJHSJ, str. 1696)
- ždrijébac 2. *pren. razg.* (u šali) žilav mladić pun muške snage (HJP, HERJ, str. 1505)
 2. *pren razg* mladić koji je pun snage, žilav i neobuzdan [*On je pravi ždrijebac u krevetu.*] (VRJHSJ, str. 1778)
- ždrèbica 2. *pren. razg.* (u šali) djevojka puna snage, neobuzdana i izazovna (HJP, HERJ, str. 1505)
 2. *pren razg* djevojka koja je puna snage, neobuzdana i izazovna [*Tada je još bila ždrjebica, duge, crne kose, zamamna i mirišljava.*] (VRJHSJ, str. 1778)

Zoosemi kao pejorativi, pogrdnice u semantičkom polju *nazivi za životinje* (domesticirani papkari) u hrvatskim leksikografskim priručnicima potvrđuju jezični specizam, budući da se čovjekove fizičke, intelektualne, moralne i emocionalne osobine imenuju nazivima za životinju (Tablica 5.)

Tablica 5. Zoosemi (papkari) kao pejorativi, pogrđnice u hrvatskim rječnicima.

POTVRDE U HRVATSKIM RJEČNICIMA						
SPECIZMI U HRVATSKIM RJEČNICIMA	NAZIVI ZA ŽIVOTINJE		RJEČNICI			
			enciklopedijski		opći	
	RJEČNIČKA NATUKNICA	KONOTACIJA	ARJ (1888)	HERJ (2003)	HJP (2009)	VRJHJ (2015)
	kljúsina (specizam) ²³	lijen, nespretan čovjek		+	+	
		nespretan čovjek				+
	kònj (specizam)	onaj koji radi što loše ili nerazumno, neprilično; glupan		+	+	+
		o čeljadetu što nema dosta pameti	+			
	kòbila (specizam)	žena gruba izgleda ili vulgarna ponašanja		+	+	+
	kòza (specizam)	živahna ali glupa ženska osoba		+	+	
		ona koju se smatra glupom				+
	kírmak (specizam)	čovjek ružnih postupaka, lošeg karaktera		+	+	+
	kíрмаča (specizam)	za žensku osobu a. loših karakternih osobina b. vrlo gojaznu i zapuštenu		+	+	+
	mârva (specizam)	a. onaj koji vrlo neprilično postupa, bez osjetljivosti za druge ljude i za ono što radi b. ljudi nedostojni poštovanja		+	+	
- stoka a. grub, neodgojen čovjek b. ljudi bez svijesti, rulja, ljudska masa kao gomila nezrelih pojedinaca, manipulaciji podložna masa, glupo biračko tijelo itd.		+			+	

²³ Rječnička natuknica definirana isključivo s obzirom na pripadnost vrsti naziva se specizmom.

SPECIZMI U HRVATSKIM RJEČNICIMA

màzga (specizam)	a. vrlo jaka i izdržljiva osoba b. tvrdoglava osoba, onaj kojemu je nemoguće što dokazati		+	+	
	a. vrlo jaka i izdržljiva osoba b. tvrdoglava osoba				+
óvca (specizam)	a. glupa osoba b. strašljiva, pitoma osoba		+	+	+
	a. glupa osoba; b. mirna, strašljiva osoba, lišena borbenosti				+
	o ljudima, koji se shvaćaju kao stado prema svome biskupu, koji im je kao pastir	+			
prásac (specizam) práse (specizam)	a. onaj koji je neuredan, nečist b. loš karakter, nečastan čovjek, onaj koji nema dostojanstva		+	+	
	ona koji nespretnošću što uprlja		+	+	+
	U prenesenom smislu može se reći čeľadetu (čeľadima): O prasci! o skote nečisti! (govori se grešnicima).	+			
stòka (specizam)	a. grub, neodgojen čovjek b. ljudi bez svijesti, rulja, ljudska masa kao gomila nezrelih pojedinaca, manipulaciji podložna masa, glupo biračko tijelo itd.		+	+	+
	d) stoka bez repa isto što priprost, prostodušan, bezazlen, benav, blesast čovjek...	+			
svínja (specizam)	a. prljav, neuredan čovjek b. karakterno nizak čovjek; ništarija		+	+	
	a. onaj koji je prljav neuredan b. onaj koji je bez časti, pokvaren – ništarija				+

SPECIZMI U HRVATSKIM RJEČNICIMA	svínja (specizam)	U prenesenom smislu i komparaciji znači ponajviše prljava, pokvarena i moralno pala čovjeka.	+			
	tèle (specizam)	onaj koji je slabe pameti; budala, glupan		+	+	
		onaj koji je glup – glupan				+
	vòl (specizam)	glup i nedokaziv čovjek tromе pameti		+	+	
		onaj koji se drži glupim i nedokazivim, koji je tromе pameti – glupan				+
	ždrijébac (specizam)	žilav mladić pun muške snage		+	+	
mladić koji je pun snage, žilav i neobuzdan					+	
ždrèbica (specizam)	(u šali) djevojka puna snage, neobuzdana i izazovna		+	+	+	

I domesticirane su ptice, tj. perad²⁴ (kokoši, patke, pure, guske) u kolektivnoj svijesti hrvatskih govornika negativno obilježene; leksikografski ih priručnici bilježe kao pogrdnice ili deprecijative:²⁵ *Akademijin rječnik* većinom ne navodi pogrdna, pejorativna, metaforička značenja analiziranih leksema, stoga će referiranje na ARJ izostajati uz pojedine lekseme:

- kòkòš e. u *Dubrovniku se kaže od draga i ženskome (osobito mladome) čeladetu, usporedi* 1. koka (ARJ, dio 5., str. 171)
 2. *žarg. pejor.* glupa (ob. ženska) osoba koja puno priča (HJP, HERJ, str. 587); [*Oženio je onu kokoš.; Ona je prava kokoš.*] – glupača (VRJHSJ, str. 566)
- gùska *neka vodena ptica, pitoma i divlja... U svijem je rječnicima.* b) *kao psovka budalastome čeladetu.* Oružje ti 'e ugrabila ona opurena guska! M. Držić... često u naše vrijeme ženskom čeladetu u sjevernijem krajevima... (ARJ, dio 3., str. 507)
 2. *razg. pejor.* glupa ženska osoba; glupača (HJP, HERJ, str. 412)

²⁴ Joan Dunayer (2009, str. 88) navodi da je naziv perad specizam kojim se ponižava ptice i kojim se legitimizira njihova eksploatacija ako ih se označi kao hrana ljudima.

²⁵ Pejorativni su izrazi potvrđeni i za nedomesticirane ptice (galeb, gavran, kukavica, vrana itd.). Više o tome vidjeti u: Bakota i Majdenić (2018).

1. *pren razg pogr* ona koja je glupa, kojoj se ne može objasniti [*Kad vidjeh što ta guska o meni misli, suspregnuh gnjev.; Ona se nasmijala kao da ne razumije ništa, kao da je prava guska.; Otišao je s onom guskom.*] – glupača, gusketina (VRJHSJ, str. 374)
- päün 2. *pren. iron.* onaj koji se šepuri, koji se pravi važan; razmetljivac, oholica (HJP, HERJ, str. 938)
1. *pren pogr* onaj koji se šepiri i umišlja da je važan [*U svojoj je napirlitanoi opravi bio pravi čaršijski paun.*] – oholica, razmetljivac (VRJHSJ, str. 1032)
- paunica *pren pogr* ohola, razmetljiva žena koja se voli nakititi [*Ona paunica mora da je jedna od gospodarevih miljenica.; Bila je lijepa kao paunica, bila je ljepša od sunca i mjeseca.*] (VRJHSJ, str. 1032)
- pijetao 2. *pren. razg.* razdražljiv čovjek, svadalice (HJP, HERJ, str. 946)
2. *pren razg* onaj koji je razdražljiv, koji se rado svađa ili napada koga [*A pijetao plemeniti Jakob prštao je od samoljubivosti i autoriteta.*] (VRJHSJ, str. 1045)
- pjetlić 2. *pren. iron.* mlad muškarac, sklon svadama, sukobima itd., hvalisavac (HJP, HERJ, str. 946)
2. *pren podr* mlad muškarac sklon prijeporima, sukobima itd. [*Mahao je rukom i dizao glavom, pravi mladi pjetlić kad tek prokukuriče.*] (VRJHSJ, str. 1045)

Domesticirane ptice (kokoš, guska) kao pejorativi, pogrdnice svojim prenesenim značenjem upućuju na glupu (žensku) osobu ograničenih intelektualnih sposobnosti odnosno svojom se konotacijom referiraju na čovjekove karakterne osobine oholosti, hvalisavosti, razdražljivosti (paun, paunica, pijetao, pjetlić) (Tablica 6.).

Tablica 6. Zoosemi (ptice – perad) kao pejorativi, pogrdnice u hrvatskim rječnicima.

POTVRDE U HRVATSKIM RJEČNICIMA						
SPECIZMI U HRVATSKIM RJEČNICIMA	NAZIVI ZA ŽIVOTINJE		RJEČNICI			
			enciklopedijski		opći	
	RJEČNIČKA NATUKNICA	KONOTACIJA	ARJ (1888)	HERJ (2003)	HJP (2009)	VRJHJ (2015)
	kòkòš (specizam) ²⁶	glupa (ob. ženska) osoba koja puno priča		+	+	
		glupača				+
		u Dubrovniku se kaže od draga i ženskome (osobito mladome) čeljadetu, usporedi 1. koka	+			
	güska (specizam)	glupa ženska osoba; glupača		+	+	
		ona koja je glupa, kojoj se ne može objasniti – glupača, gusketina				+
		kao psovka budalastome čeljadetu	+			
	pãün (specizam)	onaj koji se šepuri, koji se pravi važan; razmetljivac, oholica		+	+	
		onaj koji se šepiri i umišlja da je važan – oholica, razmetljivac				+
	paunica (specizam)	ohola, razmetljiva žena koja se voli nakititi				+
	pijétao (specizam)	razdražljiv čovjek, svađalica		+	+	
		onaj koji je razdražljiv, koji se rado svađa ili napada koga				+
	pjètlíc (specizam)	mlad muškarac, sklon svađama, sukobima itd., hvalisavac		+	+	
		mlad muškarac sklon prijeporima, sukobima itd.				+

²⁶ Rječnička natuknica definirana isključivo s obzirom na pripadnost vrsti naziva se specizmom.

Hrvatski suvremeni jednojezični rječnici uz denotativno (osnovno, temeljno) značenje bilježe i konotativno značenje kao dodatnu vrijednost ili dodatno značenje proizišlo iz govornikova izvanjezičnog iskustva. Zoosemi, determinirani kao pogrdnice, peoiorativi, u leksikografskim priručnicima konotacijom odražavaju govornikovu percepciju, stav i odnos prema životinjama koji je često negativno određen (Linzey i Cohn-Sherbok, 1997).²⁷ Nedić (2018, str. 74) ističe kako od davnina određene životinje trpe negativne ljudske predrasude (npr. zmija se smatra oglednim simbolom zla, gavran se percipira kao smradni stvor i Sotonin izdanak). Percepcija je životinja govornika hrvatskog jezika također prožeta predrasudama. Čovjek ih doživljava kao lijene i nespretne (kljusina), glupe (konj), grube i vulgarne (kobila), glupe i živahne (koza), lošeg karaktera (krmak), gojazne i zapuštene (krmača), nedostojne poštovanja (marva), tvrdoglave (mazga), glupe i strašljive (ovca), neuredne, nečiste, nečasne i bez dostojanstva (prasad), nespretne i prljave (prase), neodgojene, nezrele i sklone manipulaciji (stoka), prljave, neuredne, bez karaktera, bez časti i pokvarene (svinja), slabe pameti i glupe (ovca), tromе pameti i nedokazive (vol), žilave, neobuzdane i izazovne (ždrijebac, ždrebnica), brbljave i glupe (kokoš, guska), razmetljive i ohole (paun, paunica), hvalisave, razdražljive i sklone sukobima (pijetao, pjetlić). Navedeni izrazi potvrđuju da se najgori aspekti ljudskog ponašanja i djelovanja jezično i izvanjezično specistički imenuju animalističkim izrazima.

ZAKLJUČAK

Jezik je realizacija, ostvaraj čovjekove misli čiji je materijalni otisak riječ koja nosi značenje. U radu je potvrđena čovjekova zloupotreba riječi jezičnim konstruktima koji se referiraju na ljude i ne-ljude (životinje): opisani su iz pozicije čovjeka kao tvorca i korisnika jezika i oblikovani su prema njegovim potrebama i željama.

U radu je analizirano 70 rječničkih natuknica koje se referiraju na čovjeka i životinju u semantičkim poljima: 1. nazivi za biološke funkcije začeca, trudnoće i rađanja (32 leksema); 2. nazivi za smrt i mrtva tijela (15 leksema) i 3. nazivi za životinje (domesticirane: papkari i perad) (23 leksema). Analizom leksikografske građe potvrđeni su specizmi u leksikografskim opisima rječničkih natuknica. U semantičkom polju nazivi za biološke funkcije začeca, trudnoće i rađanja rječničke su natuknice definirane s obzirom na pripadnost vrsti (žena je trudna, životinja je steona, skotna, ždrebnica...). Leksem roditi (se) i njegove izvedenice (porod, poroditi, porodilja) u suvremenim su hrvatskim rječnicima također definirani s obzirom na pripadnost vrsti: žena rađa, životinja se koti, janji, teli, prasi, jari, ždrijebi. U semantičkom polju nazivi za smrt i umiranje također su potvrđeni specizmi. Prestanak

²⁷ Vidjeti i Linzey i Barry (2004).

životnih funkcija u čovjeka i životinje u suvremenim se hrvatskim rječnicima imenuje s obzirom na pripadnost vrsti: leksemi umrijeti i preminuti referiraju se na čovjeka; uginuti, crknuti, krepati i lipsati na životinju; mrtav se čovjek imenuje izrazima leš, mrtvac, pokojnik i truplo; mrtva životinja, pak, izrazima crkotina, kadaver, lešina, mrcina i strvina. U semantičkom polju nazivi životinja u suvremenim hrvatskim rječnicima zabilježeni su zoosemi (papkari i perad) kao pejorativi, pogrdnice. Dokidajući potvrđenu jezičnu diskriminaciju u leksikografskim opisima rječničkih natuknica kojima se imenuju biološke funkcije začeca, trudnoće, rađanja i umiranja, u radu su dani prijedlozi nespecističkih leksikografskih opisa rječničkih natuknica lišenih pristranih, pojednostavljenih i generaliziranih opisa značenja s obzirom na pripadnost vrsti.

Iz provedenoga je istraživanja leksikografske građe također utvrđeno da je u *Akademijinu rječniku* u svim trima analiziranim semantičkim poljima potvrđena najmanja zastupljenost specizama pri opisu rječničkih natuknica: leksemi bremenitost, roditi, poroditi i porod odnose se i na čovjeka (ženu) i na životinju; leksemi umrijeti, preminuti, uginuti, crknuti, krepati, lipsati, leš, lešina, mrcina i strvina također su povijesno definirani bez obzira na pripadnost vrsti. U *Akademijinu rječniku* najmanje su potvrđena i pogrdna, pejorativna, metaforička značenja analiziranih zoosema.

Radom se također nastojalo ukazati i na mogućnosti leksikografskih opisa rječničkih natuknica koje se referiraju na ljude i ne-ljude (životinju) lišenih antropocentričnih, specističkih definicija nastalih iz pozicije čovjeka kojemu je biološki dana mogućnost simboličke uporabe jezika u odnosu na životinju kojoj je ta mogućnost uskraćena.

LITERATURA

- Altar i sur. (2007). *Ta ravnopravna stvorenja. 100 odgovora na 100 pitanja o pravima životinja*. Čakovec – Zagreb: Dvostruka duga, Prijatelji životinja.
- Anguševa, A. i Dimitrova, M. (2012). Gavran – mrzitelj potomaka u srednjovjekovnim slavenskim tekstovima. U S. Marjanić i A. Zaradija Kiš (Ur.), *Kulturni bestijarij II. dio* (str. 289–306). Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, Institut za etnologiju i folkloristiku.
- Anić, V. (1994). Formule za tabuiranje u hrvatskom jeziku. *Filologija*, (22-23), 201–204.
- Anić, V. i sur. (2003). *Hrvatski enciklopedijski rječnik* (2003). Zagreb: Novi liber, Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, Ministarstvo znanosti i tehnologije Republike Hrvatske.
- Bakota, B., Bakota, L. i Majdenić, V. (2018). Književno-jezični sloj udžbenika kao mogućnost promicanja prava životinja. U S. Zrilić (Ur.), *Identitet i različitost u odgoju i obrazovanju*. (str.105–131). Zadar: Odjel za izobrazbu učitelja i odgojitelja predškolske djece Sveučilišta u Zadru.
- Bakota, L. i Majdenić, V. (2018). Ornitološke izreke, poslovice i frazemi u suvremenim hrvatskim općeporabnim jednojezičnicima. U D. Smajić, I. Krumes i N. Mance (Ur.), *U jezik uronjeni: Zbornik radova posvećen Ireni Vodopiji* (str. 179–200). Osijek: Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti.
- Barčot, B. (2013). Frazemi i poslovice s komponentom zec u jezičnoj slici svijeta Hrvata, Nijemaca i Rusa. U D. Sesar (Ur.), *Slavenski jezici u usporedbi s hrvatskim III*. (str. 183–192). Zagreb: FF press.

- Barčot, B. (2017). *Lingvokulturologija i zoonimska frazeologija*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Bertoša, M. (1999). Stereotipi o životinjama. U L. Badurina i sur. (Ur.), *Teorija i mogućnosti primjene pragmalingvistike* (str. 63–76). Zagreb, Rijeka: Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku.
- Bratulić, J. (2012). Grlica ili sloboda vjernosti. U S. Marjanić i A. Zaradija Kiš (Ur.), *Kulturni bestijarij II. dio*. (str. 1029–1047). Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, Institut za etnologiju i folkloristiku.
- Bunk, A. i Opašić, M. (2010). Prilog kontrastivnoj analizi frazema sa zoonimskom sastavnicom u hrvatskome i češkome jeziku. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 36(2), 237–250.
- Degrzia, D. (2004). *Prava životinja*. Sarajevo: Šahinpašić.
- Dunayer, J. (2009). *Specizam. Diskriminacija na osnovi vrste*. Čakovec, Zagreb: Dvostruka duga – Institut za etnologiju i folkloristiku.
- Filipović Petrović, I. i Parizoska, J. (2022). *Frazeološki rječnik hrvatskoga jezika*, <https://lexonomy.elex.is/#/frazeoloskirjecnikhr> (pristup 17. srpnja 2022.)
- Fink Arsovski, Ž., Kovačević, B. i Hrnjak, A. (2017). *Bibliografija hrvatske frazeologije. Frazeobibliografski rječnik*. Zagreb: Knjigara, http://www.knjigara.hr/wp-content/uploads/2017/12/bibliograf_hrv_frazeolos_rjec.pdf (pristup 14. srpnja 2023.)
- Grossel, M. G. (2012). Ptice u Svetom pismu, u knjigama i pjesmama: lik ptice u srednjovjekovnoj poetici. U S. Marjanić i A. Zaradija Kiš (Ur.), *Kulturni bestijarij II. dio*. (str. 263–286). Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, Institut za etnologiju i folkloristiku.
- Hrvatska enciklopedija* (2023). <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=62531>, (pristup 26. veljače 2023.)
- Hrvatski enciklopedijski rječnik* (2003). (Ur.) Anić, V. i sur. Zagreb: Novi liber, Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, Ministarstvo znanosti i tehnologije Republike Hrvatske
- Hrvatski jezični portal* (2023), <https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search> (pristup 26. veljače 2023.)
- Jojić, Lj. i sur. (2015). *Veliki rječnik hrvatskoga standardnog jezika* (2015). Zagreb: Školska knjiga.
- Kaluđerović, Ž. (2009). Bioetički pristup životinjama. *Socijalna ekologija*, 18(3-4), 311–322.
- Linzey, A. i Barry, C. P. (2004). *Animals Rights. A Historical Anthology*. New York: Columbia
- Linzey, A. i Cohn-Sherbok, D. (1997). *After Noah. Animals and the Liberation of Theology*. London: Mowbray.
- Ljubičić, M. (1994). O hrvatskim zoonimima: konotativno značenje i frazeologija. *Filologija*, 22-23, 245-252.
- Melvinger, J. (1984). *Leksikologija*. Osijek: Pedagoški fakultet u Osijeku.
- Menac, A., Fink Arsovski, Ž. i Venturin, R. (2003). *Hrvatski frazeološki rječnik*. Zagreb: Naklada Ljevak.
- Menac, A., Fink Arsovski, Ž. i Venturin, R. (2014). *Hrvatski frazeološki rječnik*. Zagreb: Naklada Ljevak.
- Milić, G. (2013). Pristup zoosemiji u okviru teorije konceptualne metafore i metonimije. *Jezikoslovlje*, 14(1), 197–213.
- Nedić, T. (2018). Pravni sustav zaštite života, zdravlja i dobrobiti životinja – bioetički pristup u pravnom okviru. *Socijalna ekologija*, 27(1), 71–94.
- Petrović, B. (1997). Nadređenice i podređenice u leksiku i rječniku. *Suvremena lingvistika*, 43-44(1-2), 241250.
- Prodanović Stankić, D. (2008). *Životinje u poslovicama na engleskom i srpskom jeziku*. Beograd: Zadužbina Andrejević.
- Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* (tzv. Akademijin rječnik). Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. <http://ihj.hr/iz-povijesti/rjecnik-hrvatskoga-ili-srpskoga-jezika-tzv-akademijin-rjecnik/40/> (pristup 17. srpnja 2023.)
- Samarđžija, M. (1995). *Leksikologija s poviješću hrvatskoga jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Singer, P. (1988). *Oslobođenje životinja*. Zagreb: IBIS grafika.
- Singer, P. (2003). *Praktična etika*. Zagreb: KruZak.

- Šimić, M. i Zaradija Kiš, A. (2017). Animalistički leksik u Hrvatskologoljskom književnom korpusu. *Filologija*, 69(2017). 129–174.
- Vidović Bolt, I. (2002). Životinja kao (ne)inteligentan čovjekov prijatelj. U Ž. Fink-Arsovski (Ur.), *Poredbena frazeologija: pogled izvana i iznutra*. Zagreb: FF press.
- Vidović Bolt, I. (2007). Metaforika zoonima u hrvatskoj frazeologiji. U S. Marjanić i A. Zaradija Kiš (Ur.), *Kulturni bestijarij*. (str. 403–424). Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, Institut za etnologiju i folkloristiku.
- Vidović Bolt, I. (2011). *Životinjski svijet u hrvatskoj i poljskoj frazeologiji I*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Visković, N. (2009). *Kulturna zoologija. Što je životinja čovjeku i što je čovjek životinji*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.
- Vojvodić, J. (2012). Ljepotica je ukrotila zvijer (O vuku i liji u Svetoj knjizi vukodlaka Viktora Pelevina). U: *Kulturni bestijarij II. dio*. (Ur.) Marjanić, S., Zaradija Kiš, A. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, Institut za etnologiju i folkloristiku, str. 687–707.
- Zagorac, I. (2018). *Bioetički senzibilitet*. Zagreb: Pergamena, znanstveni centar izvrsnosti za integrativnu bioetiku.

Speciesism in the Croatian language

SUMMARY

In constructing an image of the world using linguistic constructs, people often (in)justifiably simplify and generalize schemes that do not correspond with facts (Bertoša 1999: 65). Human perception of animals and animalistic characteristics is therefore often highly polarized – animals are either helpful or useless, good or evil, and intelligent or stupid. The human abuse of language in speech expressions that refer to animals and animalistic references reflects an anthropocentric image of the world, i.e., an image characteristic of speciesism. The paper will semantically describe speciesism in the Croatian language, in which the same linguistic and sociolinguistic pattern has been confirmed: in a speciesist vocabulary, i.e., by using speech expressions that refer to animals and animalistic, humans allow the interests of their own species to prevail over the interests of members of other species. The paper lists possible non-speciesist definitions of the meaning of words for the biological functions of conception, pregnancy, birth, death, and dead bodies in expressions related to humans and animals.

Keywords: bioethics, Croatian language, speciesism, zoosemiotics.